

DE ART Concionandi forma

mulæ, vt breues, ita do-
ctæ & piæ.

IOANNE REYCLINO *Phorcensi*,
ANONYMO *quodam rhapsodo*,
PHILIPPO MELANCTHONE,
D. IOANNE HEPINO,
AVTORIBVS.

Eiusdem Melancthonis

*discenda Theologia rationem,
ad calcem adiecimus.*

LONDINI,
Per Henricum Bynneman.
pro Io. Waley.
ANNO. 1570.

John
Bryneman

VIDARICVS CHARIN-
TVS AD LECTOREM.

A *Arte, modo, officio vis declamare sacerdos*
Prisco? ne fugias, qua docet iste liber.

AD CALVMNIATOREM IOAN.
HVSARRVS.

Et noua qua demens modo dogmata Zoile cla-
mat,
Prisca quòd & sacra sint, Capnia scripta
docent.

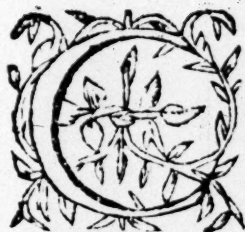
BRAS. CORN. LECTORI.

Hac populū ratio est, hac est via certa, docēdi,
Est brevis, at multum cōmoditatis habet.
Quid nō cōsilio, quid nō venit arte regendum?
Quaeso quid hac, lector, re magis artis eget?
Rhetoricam valeant isti, quicunq₃ sub artem
Scripturae, sacra verba vocanda negant.
An non legerunt debere didacticon esse,
Qui domini Christi pascere ouile velit?

Ioannis Reuchlini Phor-

censis, LL. Doctoris liber congestorum de
arte prædicandi, ad Reuerendum patrem
dominum Petrum præpositum in
Denckendorff, ordinis sancti
Dominici sepulchri, per
Germaniam vicarium, & visita-
torem generalē, incipit.

VM AUT nostra erga supe-
ros impietate, aut cœlestium
solito influxu, Deine omnia
gubernantis providentia fa-
ctum sit, ut apud nostrates u-
biq; iam grassante tanta pestilitatis lue, vix tu-
to in ipsis quasi petrarū cauernis consisti que-
at: tu me pius pater pro tua singulari bene-
uolentia, tam in me, quàm in meos, & omnibus
nota, & mihi hætenus à multis annis perspe-
cta, cogitatē quorsum cū uxore, ac familia do-
mo secederē, dedita opera per tuos familiares ad
te in ipsum tuum monasteriū vocasti. Quare
digna mihi videri debet in omne æuum perpe-
tua gratitudine mea, non modò erga te, qui mi-
hi tanto adiumento esse voluisti, verumetiam
in tuos, & monasterij tui fratres, ac dei seruos,
qui noctes, atque dies, in creatoris obsequio fa-
mulantur: Quod enim illi vel officium, vel

A. ij.

bene-

beneficium in mihi gratificando unquam inter-
miserunt? aut quam humanitatem domesticis
meis ullam negarunt? Quibus, cum in tam
molesto otio, & bibliotheca mea tristi absentia,
diu mecum ipse sub dubitare, qualis à me gra-
tia referatur, tua sum adhortatione factus cer-
tior, nihil fore, quod adolescentibus tuis, vel etiã
prouecta etatis sacerdotibus ad regendas pa-
rochias, quarum tibi copia est, magis conducere
possit, quam si id curarem, ut in arte predican-
di euaderent quamdoctissimi. Feci igitur quod
in tam suspecta tempestate, vel pre timore, vel
mœrore potui, ut una lucubratiuncula hac de
arte predicatorum documenta congererem, quæ
adolescentibus tuis uia voce declamari, ut
crescerent tandem in viros euangelicos, quorũ
sermonibus plebs ad meliores mores cõuertere-
tur. Accipe igitur hoc munusculum grato
animo, quod quanquam paruum extat
corpore, tamen mea sententia lice-
bit plurimum virtutibus.

Vale. Kalend. Ja-
nuarias.

ANNO. M. D. III.

Liber congestorum de

arte Prædicandi IOANNIS

REVCLINI Phorcæsis. LL. Doctoris.

RS PRAEDICANDI est facultas hominem allicien-
di ad virtutes, & cōtempla-
tionem diuinam, ex sancta-
rum scripturarum promul-
gatione.

Prædicator est vir religiosus, dicendi pe-
ritus, autoritate superioris ecclesiastico pul-
pito præfectus.

Quæcūque igitur res inciderit, hominum
saluti necessaria, quæ sit dictione explicāda,
eam qui prudenter, & compositè, & ornatè,
& memoriter dicet cum quadam actionis
etiam dignitate, is tanto nomine dignus
censebitur.

OFFICIUM prædicatoris est, dicere ap-
positè ad persuasionem, cū quadā dignitate.

FINIS eius est, bene dixisse.

Materia, est omnis res quæ se offert ad fa-
ciendum nos quotidie meliores, de qua no-
uerit bene dicere prædicator.

Artis prædicandi partes sunt tres, inuētio,
memoria, & pronūciatio, quas natura, præ-
ceptis, imitatione, & exercitatione facilè

A. iij.

confe-

De arte Prædicandi

consequemur.

Artis prædicandi maxima laus est, celare artem, ne fictus sermo videatur, & comparatus, artificij significandi, ingenijque venditandi, & memoriæ ostendendæ causæ.

Opus artis, est sermo.

DE INVENTIONE.

Sermo cõstat Principio, lectione, diuisione cõfirmatione, confutatione, conclusionem.

PRINCIPIUM conciliat auditorẽ, conclusio mouet, ceterę partes docent, vniuersa delectant.

Sermo prædicantis circa tres species versatur. Aut enim ad hominem spectat, quantum ad se solum, aut ad hominẽ inter seipsos, aut ad homines relatione quadam ad diuinã. Primum Philosophiæ moralis tropologicè. Secundũ. R.P. christianorum ciuilibus allegoricè. Tertiũ absoluet Theologia anagogicè. In earum specierum singulis tres fines sermonum constituunt: aut enim æquitatẽ nobis proponimus, aut vtilitatem, aut honestatem. Aequitas accusat vel defendit hominem. Vtilitas hortatur vel dehortatur, communionem fidelium. Honestas laudat, vel vituperat humanum in rebus diuinis exercitiũ. Quæ tamẽ oĩa mutuis stant auxilijs.

Factu-

Facturus sermonem, præmeditari debet coram quibus, quid, qualiter, qua audientium opinione, quo loco, quo tempore prædicandum sit, vt secundum horum rationes temperandus sit sermo.

Si mores eorum coram quibus prædicandum est cognoueris, facile tibi sumere poteris principium. Si scias quid dicendū sit, iam ipsa tibi lectio nota erit. Si qualiter, vtrique rectius diuides, & sic de ceteris cetera.

DE PRINCIPIO.

Pincipium nobis statim animum auditoris idoneum reddit ad audiendum. Id sumitur, vt attentos, vt dociles, vt beneuolos auditores habere possimus, quamuis ad illud ipsum in toto etiam sermone debeamus conari.

Principij tres sunt partes. Prima, quæ summam causæ complectitur, & Græco nomine cōsueuit thesis, seu thema, vocari, quod latini positum, vel propositum, nominant. Officium eius auditores facere dociles.

Secunda, est supplicatio qua diuinum impetramus auxilium. Officium eius est, auditores facere deuotos, & diuinorum munerum capaces.

Tertia pars, proœmion græcè appellatur,

A. iij.

id est,

De arte Prædicandi

id est, præludium, à musicorum consuetudine tractum, qui ante cantilenam inchoandâ solent artificiosum apparatus ostendere. Nam pro, idem est, quod præ, & cæme, cantilena, id quod nos præfationem dicere possumus. Officium eius est, attētionē, & beneuolentia nobis animos auditorum cōciliare.

Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis, verba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad res Christianas, ad salutem animæ, ac Dei omnipotentis placationem, & votorum nostrorum expletionem pertineant, & si verbis excitantibus hortabimur, ut attentè audiant.

Beneuolentia captatur à nostra, ab auditorum, ab aduersariorum persona, & à re ipsa, cum nostra sine arrogantia, cætera verò citra adulationem sapienter laudamus. Cum inimicorum odium, inuidiam, contemptionem mouebimus. Cū rem ita proponimus: ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur.

Hæc omnia insinuatio per dissimulationē occultè agit, interiectione verborū ad mouendam beneuolentiam aptorum.

PRINCIPIVM ex corde materiæ sumendum est, ut propriè cohæreat cum lectione,

one, & ex ipsa causa natum videatur, non vulgare, non commune, non nimium apparatus verbis compositum, non nimis longum. Vt autem hæc omnia possint ad vnguem caueri, tutius erit cōpositionem principij vsque ad vltimum referuari.

DE LECTIONE.

Lectio Scripturæ canonicæ populo recitari debet, quæ non aliunde, quàm de vetere, aut nouo testamento petenda est, iuxta præceptum Christi, qui tanquam bonus paterfamiliās, de thesauro suo protulit noua & vetera. Quod dico, inquit, vobis in tenebris, dicite, in lumine, & quod in aure auditis, prædicate super tecta.

Prophana autem, vt Paulus ait, & vana e-
loquia, & stultæ sine disciplina quæstiones
& genealogiæ, & contentiones, & pugne legis, & Iudaicæ fabulæ, & mandata hominum auersantium à veritate, deuitanda sunt, ne secundum Hieronymum sacerdotes dei, omis-
sis euāgelij, & prophetis, videantur comœdias legere, amatoria Bucolicorum versuum verba cantare, tenere Vergilium, & eius generis cætera.

Lectio euangelij, aut epistolæ canonicæ, siue alia quælibet in ecclesia, & breuiter, &

A.v.

veri-

De arte Prædicandi

verisimiliter. Quod cùm veteris testamenti proponi debet, in ceteris homilię partibus, tum in hac maximè obseruandum est.

Breuis erit, si ex nullo cursu, nullis ambagib. sed verbis ad rem ipsam tantum necessarijs vtetes, ita euangelium, epistolam, vel prophetiam prædicamus, vt eius facilè meminerit auditor. In quo cauendū est, ne bis idē, aut id, quod suprà diximus, iterū dicam⁹.

CLARA erit, si rei qualitates, verbis illas propriè explicantibus, significantur, debita pronūciatione ad hoc accommodata, vt auditor facilimè accipiat, atque percipiat.

Verisimilis & credibilis erit, si eius circūstantiē; sicut negotij natura & audientium natura postulat, obseruentur, quantumuis de necessitate salutis sit sacrę scripturę credendum.

DE DIVISIONE.

Diuisio, est rerum, de quibus dicturi sumus, breuis enumeratio, vt certas res animo teneat auditor, quib⁹ dictis, intelligat sermonem esse perfectum. Diuisio debet esse absoluta, pauca, subdistribuēda, ordinata.

Absoluta, vt nihil in ea desit, aut supersit, nullum nisi necessarium assumendo verbum.

PAUCA, vt sola sine speciebus in genera
ita

ita proponat, vt nec species, tanq̃ dissimiles generi aspergat, nec superuacua assumēs, aut inminutissima diuidēs, plura, quàm satis est, membra faciens, in eandem incidat obscuritatem, contra quā diuisio inuenta est.

Subdistribuenda est à generibus simpliciter expositis ad species, cū id causa postulat, singulariter & cōmodissimè exequendas.

Ordinata, vt ita quęque res dicendo trāsigatur, vti per diuisionem fuerit exposita, vel vltimò distribuantur, quę auditor maxime optare videtur. Diuisio quāuis numero, velut lege, non sit alligāda, tamen decet eam plus quàm trium partium numero contineri oportere. Nam & periculosum est, inquit Cicero, ne quādo plus minusue dicamus. Et suspicionem affert auditoribus meditationis & artificij, quę res fidē abrogat prædicatori.

DE CONFIRMATIONE.

Confirmatio est propositæ lectionis approbatio, secundum distributorum membrorum expositionem.

Si nostra probari, quem quę sunt aduersariorum redargui, facilius possunt, à confirmatione incipiemus. Sin aliena melius, faciliusque refelli, à refutatione, omnia illi conferentes, initium faciemus.

Aduer-

De arte Prædicandi

Aduersarij sunt, dæmones, vitia, homines peruerſi, & quicquid non eſt amicum Deo, teſtante Chriſto Math. 12. capite: Qui non eſt mecum, contra me eſt.

Eadem ſunt, quibus cauſam noſtrā & confirmamus, & cōſutamus. Quia contrariorū, vt inquit Ariſtoteles in. 6. topicorum libro eſt eadem diſciplina.

Nam in confirmando noſtra probare volumus, in conſutando redarguere contraria, vt M. T. Cic. ait in lib. partitionum.

In omni materia, vel ethica, vel politica, vel theologica, cauſarum tria poſſunt genera occurrere, Demonſtratiuum, deliberatiuum, & iudiciale.

Demonſtratiuum eſt, quod tribuitur in alicuius laudem, aut vituperationem.

Deliberatiuum eſt, quod habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem.

Iudiciale eſt, quod poſitum in controuerſia, habet accuſationem, aut petitionem cū deſenſione.

Quamuis autem prædicatoris ſermo non in medio contionis habetur, in qua viritū conſultatio quæritur, nec apud tribunal, vbi & actoris, & rei, & iudicis perſona requiritur: tamen ab vnius perſona prædicatoris,
omnia

omnia hæc genera veniunt agenda, perinde atque sit ipse actor, & populus reus, & conscientia iudex, aut rursus, vnus ipse predicator suppleat omnium suffragiorum vota.

Tota spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione, & cōfutatione.

Cum omnis sermo ecclesiasticus aut de aliqua re substantiua sit, aut de aliquo negotio, sicut si esset in iudicio super persona & super facto, de quibus autem quæstio est ea, dubitationi fidem facere nequeant: Idcirco ea quæ sunt personis ac negotijs attributa, confirmationi locos præstabunt.

Attributa dicuntur circūstantiæ, quia substantiam circumuenientes, efficiunt quæstiones. Nisi enim sit, qui fecerit, causaque cur fecerit, locus, tempusque quo fecerit, modus etiam, & facultas, si defint, causa non stabit.

Quædam sunt attributa personæ, quæ facile poteris memoria tenere his versibus:

*Nomen, natura, cum fortuna, studioq̃,
Persona victus, habitus, affectio, casus.*

Quædam verò negotij attributa sunt, quæ patent hoc metro.

Quidnam, cur, quibus auxilijs, ubi, quomodo, quando.

Ea vocauit Cicero, quis & quid.

Locus

De arte Prædicandi

Locus est, sedes argumenti.

Argumentum, est probabile inuentum ad faciendam fidem, vel sic iuxta Tullium in Topicis: Argumentum est ratio, rei dubiæ faciens fidem.

Locorum quidam ducuntur ex ijs, quæ inherant in ipsa re de qua agitur, alij extrinsecus assumuntur, ab ijs quæ remota vocant.

In ipso sunt, ex toto, ex partibus eius, ex ijs rebus quæ quodammodo affectu sunt ad id, de quo queritur.

Totum apud Ciceronem est definitio, apud Themistium substantia. Partes sunt generis species, & specierum membra.

Nota, est nominis interpretatio. Ex ijs autem rebus, quæ quodammodo affectu sunt ad id, de quo queritur, alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex cõiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione aut maiorum, aut parium, aut minorum. Hæc in libris partitionum & topicorum, M.T.C. latius explicat.

Definitio est oratio, quæ indicat quid res sit, vt furtum est contrectatio rei alienæ in-

uito dño. Quisquis ergo abiurauit propriũ,
vtẽdo rebus ecclesię, vel monasterij, sine cõ
sensu prelati, facit furtum. Locus hic erit de-
finitio, in qua sedet maxima. Cui definitio
conuenit, ei & definitum. Ea fit hoc modo:
Cum sumpseris, ea quæ sunt rei, quam defi-
nire voles, cũ alijs cõmunia, vt vsque eò p-
sequaris, dum ita propriũ efficiatur, vt nul-
lam in aliam rem transferri possit, id vocent
dialectici ex genere, & differentia, rei pro-
priam, complexionem.

Diuisio formas complectitur sub genere
positas, vt quia neque prudens es, neque iu-
stus es, neque fortis, neque temperatus, id-
circo ne virtuosus quidem es.

Partitio rem quæ proponitur quasi in mē-
bra discerpit, vt quia neque fundum, neque
tectum, neque parietes habet, idcirco domus
non est. Horum locorũ sedes est, vbi partes
desunt, ibi totum non esse.

Ex interpretatione nominis quàm Græci
Etymologiam nominant, & Latini No-
tationem, eò quòd Aristoteles symbolon il-
lud vocet, id est, notam, sic argumentabi-
mur, ex alicuius scilicet verbi vi, ac potesta-
te. Vt si regulares esse dicuntur, qui regulam
ab ecclesia approbatã solenniter vouerunt:

iā

De arte Predicandi

iam vtrique is definit talis esse, qui concubiniarius, aut fornicator est. Item illud eiusmodi est: Episcopi nomen amittit, qui peccantes subditos non corrigit. Locus ab etymologia. Propositio maxima. Cui interpretatio non congruit, neque nomen conueniet.

Coniugata sunt, quæ orta ab vno verbo, variè mutantur, vt sapiens, sapienter, sapientia. Inde illud Sapientiæ. 6. Potentes potenter tormenta patiuntur. Et illud Matthæi. 21. Malos malè perdet. Et si risus est gaudium, ridere est gaudere. Maxima. Cōiugatorum eandem esse naturam.

Genus est quod de pluribus specie differētibus in eo, quod quid sit, prædicatur. Nō autem erit necesse id vsque à capite accersire. Sæpe etiam citra licet, dummodo supra sit, quod sumitur, magis quàm id, ad quod sumitur. Ab hoc argumentum ducitur hoc modo. 1. Cor. 6. An nescitis quia iniqui regnum dei non possidebunt? Nolite errare, neque fornicarij, neque adulteri, neque ebriosi, regnum Dei possidebunt. Maxima. Quod generi non conuenit, id omnibus sub eo genere constitutis denegari.

FORMA vel species est, quæ de pluribus solo numero differētibus dicitur, in eo quod quid

quid sit. Ab hac sic ducitur argumentum, vt in epistola canonica Iacobi, capite. 5. Helias homo erat, similis nobis, passibilis, & oratione orauit vt non plueret super terram, & nō pluit annos tres, & menses sex. Et rursum orauit, & cœlum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum. Orate igitur pro inuicem vt saluemini. Multum enim valet deprecatio iusti assidua. Locus à specie. Maxima. Quod singulis congruit, id etiam speciei. Est autem hæc argumentatio, quæ absque inductione reperitur non vrgens, sed persuadens, sicut cæteri oratorij loci. Potest & à specie regressio fieri ad genus, vt apud Paulū ad Galatas. 5. Testificor autem rursus omni homini circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Maxima. In speciebus spectari generum proprietatem.

SIMILITUDO, est eadem rerum differentium qualitas. Ab hac ita argumentabimur. Iacobi. 5. Ecce agricola expectat preciosum fructum terræ, patienter ferens donec accipiat tēporaneum, & serotinum. Patientes igitur estote & vos, & confirmate corda vestra, quoniam aduentus domini appropinquabit. Maxima propositio. De similibus idem est iudicium.

B**Diffe-**

De arte Prædicandi

Differentia sunt, quorum rationes non sunt eadem. Ab his talis est argumentatio. Ioannis. 15. cap. Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit, quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia, quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Maxima propositio. Differentium rerum diuersum esse iudicium.

CONTRARIA inueniuntur quatuor modis. Aut enim aduersa sunt, vt album, nigrum, aut priuatiua, vt iustitia, iniustitia, aut relatiua, vt dominus, seruus, aut negatiua, vt videre, non videre. A talibus hoc modo sumitur argumentum, ex Paulo ad Galatas. 5. capitulo: Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur. Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia. &c. Fructus autem spiritus est charitas, modestia, continentia, castitas. &c.

Locus à contrarijs. Maxima propositio. Contraria sibi conuenire non posse.

Coniuncta sunt, quæ finitimum locum obtinent. Hic locus ad coniecturam pertinet, cum quæritur quid aut sit, aut euenerit, aut futurum sit, aut quid omnino fieri possit,
hoc

hoc est, quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit. Ante rem quæruntur, quæ talia sunt: Apparatus, colloquia, locus, constitutum conuiuium. Cum re autem, pedum strepitus, crepitus hominum, corporum umbræ, & si quid est huiusmodi. At post rem pallor, rubor, titubatio, pauor, & si qua alia signa conturbationis, & conscientiæ, ut gladius cruentus, ignis extinctus, cæteraq; quæ suspicionem facti possunt mouere. Exemplum de signis ante rem. Ester. 7. cap. En lignum quod parauerat Mardocheo. De coniunctis cum re, 1. Reg. 19. Nisusque est Saul confingere David lancea in pariete. Et declinauit David à facie Saulis. Lancea autem, casso vulnere, perlata est in parietem. De coniunctis post rem. 3. Reg. 3. Dixit autem mulier, cuius filius erat viuus, ad Regem (commota sunt quippe viscera eius super filio suo.) obsecro Domine, date illi infantem viuum, & non occidatur. Econtrario illa dicebat: Nec mihi, nec tibi, sed diuidatur. Maxima propositio. Ex adiunctis adiuncta perpendi.

Antecedentia, & consequentia, differunt à superiori loco. Nam coniuncta non semper eueniunt, consequentia autem semper. Ea

B.ij.

enim

De arte Prædicandi

enim dicuntur consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. Item & antecedentia, & repugnãtia. Quicquid enim antecedit quæque rem, id cohæret rei necessariò. Et quicquid repugnat, id eiusmodi est, vt cohærere nunquã possit. De primo Ge. 38. Fornicata est Thamar, nurus tua, & videtur vterus illius intumescere. Antecedens enim est gravidã esse. Consequens autem, concubuisse. Nec enim quæritur hîc, quid prius tempore sit, quidue posterius. Maxima propositio. Positio antecedente, comitari quod subsequitur : & perempto consequente, perimi quod antecedit.

Repugnantia autem sunt contrariorum consequentia, vt vigilare, dormire contraria sunt, & stertere dormientibus adiunctum est. Stertere igitur, ac vigilare repugnantia sunt. Ab his fit argumentum: Tunc illum vigilare dicas qui sterit? Eiuscemodi est frequens in Prouerbijs Salomonis, vt Prouerb. 12. Fatuus statim indicat irã suam. Qui autem dissimulat iniuriam, callidus est. Maxima propositio. Repugnantia sibi conuenire non posse.

C A V S A efficiens est, quæ quamlibet re præcedens efficit, non tempore, sed proprietate naturæ, vt sol in medio cœli, & non festina-

stinavit occumbere spacio vnus diei. Igitur nō fuit antè, & postea tam longa dies. Maxima propositio. Vbi causa est, inde effectum deesse non posse.

Effectum est, quod efficit causa. Ab hoc transumitur argumentum. Matth. 7. A fructibus eorum cognoscetis eos. Nūquid colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Item, Non potest arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere.

Argumentum siue locus ab effectis. Maxima propositio. Vbi effectum est, causam abesse non posse.

COMPARATIO maioris est, quotiens id, quod minus est, maiori comparatur. Ab hoc loco sic argumentabimur. Ioan. 15. Nō est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Si sermonē meū seruauerunt, & vestrum seruabunt. Argumentum à comparatione maioris. Maxima propositio. Quod in re maiore valet, valeat in minore. Item, si maius adest, etiam id, quod minus.

MINORIS comparatio est, quotiens maior res confertur minori. Ex eo capitur argumentum hoc modo: Ad Hebræos. 9. Si

B.iiij.

enim

De arte Pradicandi

enim sanguis hircorum, & taurorum, & cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quantò magis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundauit conscientiam nostram ab operibus mortis ad seruiendum Deo viuenti? Locus à minore. Maxima propositio. Quod in re minore valet, valeat in maiore. Item si minus abest, & maius abesse videtur.

P A R I A dicuntur, quæ eiusdem conditionis sunt. Ab eo loco ita fit argumentum, prima ad Corinth. 9. Nunquid non habemus potestatem sororem mulierculam circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Aut solus ego, & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Locus à comparatione parium. Maxima. Rerum parium idem esse iudicium.

Nunc dicendum est de ijs quæ extrinsecus assumuntur, & vocantur testimonia, quo nomine omnia comprehenduntur, quæ ab aliqua re externa sumuntur ad faciendam fidem, vt sunt oracula, autoritates, confessata, vulgi opiniones, sectæ, pacta, sententiæ, iudicia, consuetudo, vsus, leges.

Q U A C V L A sunt, à quodam diuino numine,

mine prodita vaticinia, vt Numeri. 24. Venient in triceribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Hebræos, & ad extremū etiam ipsi peribunt.

Autoritas, est probabile dictum sapientis, vel alicuius famati viri, atque præstantis in arte sua, vt est illud Pauli ad Tit. 1. Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces. Testimonium hoc verum est.

Confessata sunt, quæ ab aliquo extorquentur veritatis indagandæ causa, quale est illud Matthæi. 8. Et ecce clamauerunt demoniaci, dicentes; Quid nobis, & tibi, Iesu, fili dei? Venisti huc ante tempus torquere nos?

Vulgi opinio, est certa fama, quæ omnibus videtur, vnde illud Marci. 11. Timemus populum. Omnes enim habebat Ioānem, quia verè propheta esset.

Seçta est, certæ discipline, alteri aduersæ, imitatio, vnde illud Actuum. 23. Viri fratres: Ego Phariseus sum, filius Phariseorum. De spe & resurrectione mortuorū ego iudicor. Et cum hæc dixisset Paulus, facta est dissensio inter Phariseos, & Saduceos.

PACTA, sunt conuentiones aliquarum

B.iiij.

par-

partium in idem tendentium, vt Lucę. 22. Et pacti sunt pecuniam illi dare, & sponſpondit, Ducitur ergo argumentum ex hoc loco. Ioā. 6. Dicebat autem de Iuda Simonis Iſcario- ta. Hic enim erat traditurus eum.

Iuditiū, eſt futurorum æqua cogitatio. Prouerbiorum. 12. Cogitationes iuſtorum iuditia. Inde ſumitur argumentum hoc modo. Math. 16. Facto vespere, dicitis ſerenum erit (rubicūdum eſt enim cœlum,) & mane, hodie tempeſtas, Rutilat enim triſte cœlum.

Sententia, eſt iudicis voluntas verbo, aut ſcriptis, promulgata. Ad hoc conuenit, quod ſcribitur Deuteronomij. 17. Et facies quod- cunque dixerint, qui præſunt loco, ſequēris ſententiam eorum.

Conſuetudo, eſt diuturnitas morum, con- ſenſu populi approbata, vnde ſic ducimus argumentum: Gen. 29. Non eſt in loco no- ſtro conſuetudinis, vt minores antè trada- mus ad nuptias. Imple igitur hebdomadam dierum huius copulæ, & hanc quoque dabo tibi, ſcilicet ipſam Rachel tibi Iacob.

Uſus, eſt contrectatio rei. Ab hoc loco ſic ducitur argumentum. Ad Rom. primo: Im- mutauerunt naturalē uſum in eum uſum, qui eſt contra naturam.

LEX, est sanctio præcipiens iusta, & prohibens aduersa. Vnde est argumenti maxima propositio, ad Rom. 2. Quicumque in legē peccauerunt, per legem iudicabuntur.

DE ARGUMENTATIONE.

Repertus igitur locus, qui sint causæ adiumento, nosse oportet quemadmodū argumentationes ornatè, & absolutè, tractare possimus. Sic & ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco dixerimus, & auditor argumentationum distributionem faciliè retinebit.

Perfecta itaque argumentatio in quinque partes distribuitur, Propositionē, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem.

Proponitur summatim, quid probari volumus.

Ratio brevis ostendit verum esse, quod intendimus.

Confirmatur ea ratio breuiter pluribus argumentis.

Exornatur confirmatio, rei honestandę & locupletandę, causa.

Complectimur finaliter quam breuissimè partes argumentationis.

Exemplum ex epistola Pauli ad Hebræos

B. v.

suma-

De arte Predicandi

sumamus. Sic proponit Paulus cap.6. Quòd Iesus, præcursor pro nobis, introiuit interiora velaminis secundum ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternum.

Rationem propositionis ostendit ex cōditionib⁹ ipsi⁹ Melchisedec & ei⁹ similitudine.

Confirmat rationem ex obuiatione, ex benedictione, ex decimatione, ex nominis interpretatione, ex genealogia, ex infinitate. Item à contrario sic, quòd non secundum Aaron, quòd ex alia tribu, quòd ex iureiurando in æternum.

Exornationes horum omnium patent per totum capitulum septimum.

Concludit in cap.8. finaliter complectendo sic: Talem igitur habemus pontificem, qui confedit in dextra throni magnitudinis in coelis. &c. quæ sequuntur.

Hæc argumentationis exercitatio ad plurima nobis est utilis, nō tātum ad præsentēs homilias, ac sermones, verumetiam ad conficiendas epistolas, & consilia in senatu danda, & ad quælibet alia eloquia.

DE CONFUTATIONE.

Confutatio, est obiectorum satisfactio, per quam aduersariorum confirmatio, aut diluitur, aut alleuiatur. Diluitur modis
dia-

dialecticorum ab Aristotele traditis. Alleuiatur aggressione cuiusque grauissimi, vt cætera auditor vana credat. Intermissione, breuitatis causa, si tempus daretur, planè satisfacturi.

Promissione solutionis, si antea pauca dixerimus, quorum multitudine auditorẽ obruimus, in tantum obtundendo, vt promissæ solutionis immemor fiat.

Attenuatione, ostendentes amplificando fuisse possibile, quod aduersarij dixerunt impossibile, aut alia mente factum, aut punitum, aut pœnitentia emendatum.

Admonitione, qua aduersarium, si in argumento eo perseveraret, in pericula casurum minabimur.

Quæstione, duorum, vel plurium, ex quibus malè alterum sit electurus aduersarius, vel cui respondere non possit.

RETORSIONES argumentorum in aduersarios.

Illusione, quando argumenta in risum resoluiamus.

Contemptione illorum, tanquam humilia, extra propositum, doctis indigna prætereuntes.

SUSPICIONE postremum. Nam quæ
- probare

De arte Predicandi

probare non possumus, figuratis suspitionibus aspergenda sunt.

DE CONCLVSIONE.

Conclusio, est sermonis terminus, auditoris memoriam reficiens, & animum eius commouens, quæ alio nomine dicitur Peroratio.

Singulæ sermonis partes suos epilogos, & breuissimas conclusiones, recipiunt, præter diuisionem.

Conclusio, quæ pars est totius homiliæ, siue sermonis ecclesiastici, constat enumeratione, & amplificatione.

Enumeratio est, per quam ordine colligimus, & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter, vt renouetur, non redintegretur.

Curandū est, ne aut à principio, aut à lectione, repetatur sermonis enumeratio. Quapropter secundum diuisionem sumendum est enumerationis initium.

Amplificationis tota vis est, & mouere animos tepentes, & sedare commotos.

Motus, est incitatio animi, aut ad voluptatem, aut ad modestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem.

Ad voluptatem mouentur homines, aut
cha-

charitate, vt Dei, angelorum, sanctorum, ecclesie: aut amore, vt fratrum, coniugum, liberorum, familiarium, praelatorum, & officiorum in ecclesia: aut honestate, vt virtutum, maximè earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem, ac mandatorum allevationem, & conscientiarum serenationem valent: aut decore, transferendo sensibilia ad intellectum, deinde ad mentem, demùm ad vitam angelicam.

Ex his & cohortationes sumuntur ad ea retinenda, & in eos, à quibus ea violata sunt, incitantur, & miseratio nascitur.

DE LOCIS COMMVNIBVS.

LOCI communes ad illud plurimùm sunt vtilies, quibus aut incitandus, aut omni ratione, ad tempus, ad locum, ad causam, sermone moderandus est auditor. Vbi sæpe beneuolentia ad odium, odium ad beneuolentiam deducendum est. Qui tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiā est contorquendus.

LOCICOMNES, quibus mouentur odium, & indignatio, & e contrario, amor, & voluptas, sumuntur.

AB autoritate, cū exponimus quantæ curæ

De arte Predicandi

curę ea res fuerit deo, & angelis, patriarchis, & prophetis, alijsque sanctis, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui, ac legibus.

A relatione ad quos illę res pertineant, vtrum ad superiores nobis, an ad pares, an ad inferiores.

A facilitate imitandi, vel vitandi mala.

Ad is similitudine huius negotij ad alia.

A consilio, quod res sit deliberate ac dedita opera facta recensendo causas.

A B exaggerando facinore, siue sit tetrum, crudele, nepharium, tyrannicum, seu contrā, sit præclarum, mite, humanum, nobile, ac regium.

A non vulgari, quoniā singulare sit factū.

A comparatione facinorum, quod alterū sit altero melius aut peius, recensendo, vbi, quomodo, quando.

A consequentia rei, vbi exponemus acriter, & diligenter, vt agi res, & geri negotium videatur: rerum consequentium, & periculorum, atque incōmodorum, siue bonorum, quę inde consequantur, enumeratione.

Demonstratione rem ipsam oculis subijcere possumus, vt si contra Iudęos ostendamus cruentum sudarium, & spineam coro-

nam

nam Christi, & clauos, & crucem, & contrario, ferta, palmam, miracula, honorem.

Cōuersione atrocitatis in nos ipsos, vel nobis cōiunctos, si simili fortunę subijceremur.

Commiseratio est, auditoris misericordiā captans sermo, quę his locis mouetur.

Vi fortunę, si ostenderimus stabilitatem, atque cōmutationem fortunę perpeßę, vel patiendę etiam, à quibus minimę decuit, auditori exemplo futuram.

Tolerantia, magni, excelsi, & fortis animi, & patientis incommodorum.

De prolatione singulorū incommodorum breuissima.

Conuertentia similis casus ad eos, qui audiunt, vel eorum charos amicos.

Humanitatis erga cēteros cōmunicatione.

Commendatione, iunctis precibus, obsecrationibus, adiurationibus.

Vtilitate, qua omnia referuntur ad R. P. commoda, & gloriam, atque exemplum auditoris, posteritatisque memoriam.

Cōfessione, quasi deficientis præ dolore, ut cum dico: Sed finis sit. Neque enim iā loqui possum. Quę similes etiam actiones habere debet, lachrymarum effusione, manum complosione, brachiorum transuersione.

Quod

De arte Predicandi

Quod maximè in passione domini, & compassione beatę Marię virginis, & cæterorum sermonum funebrium actû, conuenit.

DE MEMORIA.

NVNC verò secundam artis partem ita tractabim⁹, vt relicta naturali memoria de artificiali tantum in præsentia dicamus.

Constat igitur artificialis memoria ex locis, & imaginibus, sicut tabulę scriptura ex cera, & literis.

LOCORVM quosdam constituit natura, quidam ingenio excogitantur, quidam ex his compositi conficiuntur.

LOCI sint mediocri luce, mediocri distantia, & in parte quieta, quantum fieri potest, siti, vt & re, & nomine possint imaginũ rationi correspondere. Sicut autem nimia dilatatio, ita nimia cõpressio nocet. Cauendũ igitur ne nimium dilatata, fusa, ac vaga incerta, anceps, & ignara mens, fluctuet: quod ne contingat, oportebit loca, quę sumpseris, egregiè notare, vt perpetuò nobis hæere possint. Nam imagines, sicut literę, delentur vbi nihil vtimur. Loca verò, sicut cera remanebunt.

Plures loci debent esse, vt plures imagines collocare possimus.

Quin-

Quintilianus & Cicero, quintum quēque locum notandum commemorant, quod nobis aulas, aut cubilia intransibus, facile fiet.

Locos ordine locatos à sinistra ego confueui recensere ad dexteram.

N V N C ad imaginum rationem transeamus. Quoniam igitur rerum similes imagines esse oportet, ex omnibus verbis natas nobis similitudines eligere debemus.

Similitudines autem sunt duplices, vna rerum, altera verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum consummatim ipsorū negotiorum imagines comparamus. Verborū similitudines constituuntur, cum vniuscuiusque nomini, & vocabulis, memoria imagine notatur.

Rei totius memoriam sæpe vna nota, & imagine simplici comprehendimus. Cum autem verborum similitudines imaginibus exprimere volumus, plus negotij suscipimus, & magis ingenium nostrum exercebimus.

Facilior est rerum imaginatio, verborum autem difficilior. Oportebit igitur in hac secunda memoriam naturalem crebrò exultare, vt vocabulis positis, ipsi nobiscum primò transeamus bis, aut ter, eundem versum, seu vocabulorum ordinem, deinde cum ima-

C

ginibus

De arte Pradicandi

ginibus verba exprimamus: hoc modo naturæ suppeditabitur doctrina.

Imaginum quædam facile sunt delebiles, quædam longius manent. Paruæ enim res vſitatæ, & quotidianæ, facilius memoria elabuntur. At verò egregiæ, incredibiles, ridiculæ, insignes, & nouæ, diutius manent.

Sin autem similitudines multum cognitæ nobis, & aliquid agentes cum insigni quædam nota, vel pulchritudinis, vel turpitudinis, aut certè ridiculi cuiusdam: ad eas constituendas plurimum nos iuuare solent, quæ sequuntur.

Effectio corporum, vt cùm senem facimus tremulum, incuruum, labijs demissis, canum.

Notatio affectuum, vt vorax lupus, timidus lepores, sic læta iuuentus, tristis senectus, prodiga adolescentia, auaræ mulieres liberales viri, pallida fames.

Etymologia, vt Philippus amator equorum, Iacobus supplantator.

Onomatopœia, id est, cognitio verbi à sono vocis, vt taratantara, hinnitus equi, mugitus boũ, bombitus apũ, grus gruit. &c.

Rerum effectus, vnde cuilibet mensi officia sua assignamus, cuilibet diei suum planetam, vel hebdomadæ exercitium.

Arma

Arma, instrumenta, officia, suos indicant
autores, vt mola, subucula, rastri.

Oppositum sepe suum contrarium signi-
ficat, vt testudo pro velocitate secundum
Ironiam.

Accidens etiam suum subiectum conno-
tat, vt nigredo Aethiopem, suscedo Italum,
albedo belgas. Vnde verius :

Causa, vel oppositū, si nūl, instrumenta, vel. idē,

Consimilis facient te meminisse rei.

Memoriā aut potissimum duo faciunt, posi-
tio sub ordine, & frequens meditatio.

Ad extremum plures huius arti literas rea-
les adiungunt, quæ multum valent imagi-
nibus adpenſæ, seu tanquam notæ inuſitæ,
quæ omnia debet assiduitas exercitationis
diligenter experiri.

DE PRONVTIATIONE.

DE duabus sermonis partibus suprà dictū
est. Nunc proficisci ad instituta eius,
quæ reliqua, & postrema est, pergemus.

Pronūtiatio, est gestus & vocis moderatio.

Gestus sit recto corporis statu, æquis pe-
dibus, facie, oculisq; secundum naturam re-
ctis : non facie humiliter deiecta, nec arro-
ganter supina, nec in laus rusticè inclinata,
nec conuiuentibus, compressisue oculis.

C.ij.

Vultu

De arte Predicandi

Vultu quammodestissimo, non verecundo, non timido, non mœsto, nec etiam arroganti, vel audaci.

Manus sint nec immobiles, nec vt leuium histrionum nimis ac indecore gesticulantes, sed rem grauitate quadam ostēdent, & quod vultus aduersatur, ipsę repellant. Cauendum ne gestu ad latera verſo, alterius lateris auditores vocem parum concipiant.

Vitiosi gestus sunt, suspicere, & tacendo intueri laquearia, perfricare faciem, crebro digitorum, labiorumque motu commentari, supercilia corrugare, manus intueri, infringere articulos, simulare sollicitudinem, & cætera id genus deformia.

Vox sit modesta, sedata, & auditori tamen sufficiens, ac exaudibilis. Vbi præiudicant, loci quantitas, auditorum multitudo, atque distātia. Omnis autem nimietas vitanda est, vt volutatio non nimis expressa sit. cantare, enim & modulari vitiosissimum est, nec sic depressa, vt etiam à proximè astantibus, vix aut minimè audiat. Quo vitio in sermonis principio quidam, & eorum quamplurimi stultè laborant, putantes ad vnguem obseruare illud Ciceronis in tertio ad Herēnium, qui ait: *Quammaximè sedata, & depressa*
voce

voce principia dicemus. Qui enim vocem iubet deprimere, is nec taciturnitatem laudat, nec mufitare præcipit, sed dicere, vt facile audiatur, licet sedato sono.

Distincta fit, singulis litteris suo sono pronunciatis, non lingua balbutienti, nec nimium accelerata, non naso resonante, tussi, sputo, emunctione, labiorum motu, quasi faucibus aliquid obstiterit, confuso murmurare, aut quasi memoria fefellerit, silentio deformata.

Virilis fit pronunciatio, à pectore resonans, non pinguis, subfurda exilis, effœminata.

Dulcis fit, non acerba & agrestis, non acutis exclamationibus violenta.

Præuisa fit, vt dum præsens sententia pronunciatur, proxima oculo, aut mente prouideatur.

Exordium æquabili voce. Narratio punctuata, & rerum, ac personarum proprietates representante recitanda est.

Confirmatio & refutatio, adauctiore sono cum quadam honesta varietate. Si autem iocosus quispiam incidat sermo, cum cū parua, prudentique risus significatione ostendamus.

Conclusio, virili vultu, voce tonanti, com-

De sacris Contionibus.

mutationibus crebris, & debita celeritate
proleatur.

Commiſerationem verò, voce humili, &
ſono inclinato, crebris interuallis, luëtuoſo
plangore, mœſſo, & conturbato vultu pro-
leramus.

Extrema in oratione, vno ſpiritu conti-
nenter multa dicamus, vt auditoris animum
q̃ vehementiſſimè moueamus.

Hæc omnia duo nobis copioſiſſimè ſub-
miniſtrabunt, & optimorum imitatio, & ex-
ercitatio indefeſſa.

*Finit liber congeſtorum Joannis Reuchlin
Phorcenſis. L.L.doctoris, tempore pe-
ſtilentis editus in Dencker-
dorff. Prid. 7dus Sept.*

ANN O. M. D. I I.

Ratio brevis Sacrarum

CONCIONVM TRACTAN-
darum, à quodam docto, & pio
rhapsodo, Philippi Melan-
thonis, similia, congesta.

VIA hæc nostra præsens dis-
putatio, tum Dialectices,
tum etiã Rhetorices verum
vsum indicabit, omnisq; ex
illarum artium, quibus dicē-
di ratio à prudentibus viris
tradita est, præceptis proficiscitur, sunt no-
bis principio illarum artiũ generaliora vo-
cabula, quibus sæpius nobis vtendum erit,
explicanda, ne imperitus lector in re perin-
de difficili statim in ipso vestibulo impin-
gat. Quemadmodum enim ad ciuitatem
aliquam iter facturo multum prode-
rit, si earum, per quas iter faciendum est,
villarum, & pagorum teneat nomina: sic
inforteliciter in his artibus versabitur, qui
quæ ipsarum sint nomina, ignorabit.
Et quemadmodum, priusquam faber do-
mum ædificare discat, instrumentorum tum
nomina, tum vsum inquirat: sic principio
diligenter videndum, quid in his artibus

C.iii.

exor-

De sacris Contionibus.

exordium, quid propositionem docti homines adpellarint.

Exordium.

Exordij exemplum.

Dixerunt exordium, vt inde auspicemur, ingressum quendam ad rem, de qua dicturus sis, cum ceu via ad eam rem, quam tractaturi sumus, sternitur, vt si in euangelio de nuptijs in Cana, sic prefationem instituas. Videntis quàm variè Satan, ne in hūc ordinem nos conijciamus, impediat. Vtitur primò specie iustitiæ, & sanctitatis, quòd monachi, & sacerdotes, qui suā sanctitatem omnibus probatam volunt, ceu pestem matrimonium abhominentur. Nostram carnem quoque, & sensum sic malignus spiritus exagitat, vt malint homines cum magna valetudinis, & rei domesticæ, & famæ iactura, incertam libidinem, quàm coniugium sequi. Cùm ergo cōmendatiore nobis ordinē eū hoc Christi exemplo euangelista esse voluerit, diligenter obseruanda historia hæc est, vt nos contra tam varias Satanæ technas, carnisque nostræ libidinem, defendere, sanctumque matrimonium sequi possimus. Huiusmodi præfationes, quibus paramus nobis aditum ad rem, exordia rhetores dixerunt. Quibus, in sacris concionibus vtuntur, ea ferè semper attentionis loco absoluuntur: docilitatem, & bene-

beneuolentiam, qui reliqui exordiorum loci sunt, ferè negligunt. Dicitur autem is attentionis locus, cum nos de magnis, necessarijs, notis, aut ignotis, item de vtilibus dicturos pollicemur. &c. His enim fit, vt attentius nos audiant homines.

Narrationem vocant, cùm simpliciter res aliqua, vt vel gesta, vel gerenda est, exponitur. Vt si narres hoc euangelion simpliciter, sicut ab euangelista descriptum est. Narratio.

Propositionem, dixerunt eam sententiam quæ potissimum tractatur, & ad quam confirmandam, adhibentur rationes. Qui ante hoc tempus docuerunt, hac ferè sunt vsi ratione, priusquam euangelium recitaret, generalem aliquam sententiam proposuerunt, quam bono nomine thema adpellabāt. Eam sententiam deinde per totum sermonem tractabant, quæ propriè propositio est, & vix commodius veritas Græcum nomen thema quàm propositionem. Propositio erit in eo, quo suprà vsi sumus exemplo, amplectendū esse matrimonium christianis. Propositio.

Iam statim men- circumspectis huius sententiæ rationes, quare est sequendum matrimonium? Docent autem sacræ literæ, ideo sequendum esse, quia creauerit Deus ma- Argumenta.

C.y.

lum

De sacris Concionibus.

lum & scēminam, propter creationem dei, & necessitatem. Atq; hæc potissima est ratio, quòd sic conditi à Deo simus. Rationes igitur, quę sic ad probandum adhibentur, argumenta dicuntur. Totum autem locum, confirmationem vocarunt.

Confirmatio.

Sunt autem alię quoq; rationes, quę quāquam remotiores sunt, non tamen parū ad persuadendum faciunt. Dignitas scilicet huius ordinis, quòd à deo sit institutus. Iam si hoc addas, monachos suos ordines, propter eos, qui primi autores fuerūt, sanctè coluisse, & fecisse maximos: matrimonium autem non Franciscum, nō Dominicum, sed ipsum Deum habuisse autorem. Præstare igitur lōgè omnibus ordinibus, huc ornamenta, & amplificationes adpellantur. Huc adhibendæ sunt sententiæ è sacris literis, quæ ad dignitatem matrimonij faciunt.

**Ornamenta.
Amplificationes.**

Iam si illorum qui matrimonium improbant, refellas sententiam, & rationes, eā partem confutationem dixerunt. Hoc autem observandū est, singulos locos, tum exordium, tum confirmationem, tum ipsa argumenta. &c. singulas habere propositiones. Nomine enim propositionis dupliciter videntur. Aliās propositionem vocant eam senten-

sententiam, ad quam omnia argumenta referuntur, quæque per totum sermonem tractatur, & exponitur. Aliàs generaliter omnem sententiam propositionem vocant, cui rationes subiiciuntur. Habent autem suas rationes exordia, habent suas rationes singula argumenta. Ea igitur sententia, ad quam illæ referuntur propositio vocatur, quod scilicet quæadmodum quæ propriè propositio dicitur, per totum orationis tractatur corpus, ita hæc suum peruagatur locum, & sicut illa in tota oratione, sic hæc in sua parte dominetur.

Epilogum dixerunt, cum iam ad finem festinat oratio, & aut breuiter repetuntur totius argumēti, quod tractasti, capita, aut excitantur animi hominum, vel vehementiore, vel mitiore aliqua oratione. Simpliciter, epilogus est cōclusio habitæ orationis. Quæadmodum autem singulæ orationis partes, suas habent propositiones: sic etiam suos epilogos habent. Is autem qui vniuersam orationem claudit, peroratio proprio nomine adpellatur.

Exposuimus hactenus nomina, quibus paulò pōst sæpius in exemplis sumus vsuri.

Iam ipsam rē tractandarū sacrarū contionum,

De sacris Concionibus.

**Duplicia.
Themata.**

Composita.

num, quantum patiuntur nostri ingenij vires, aperiemus. Libet autem principio sic omnes distinguere, quod aut simplex nomen aliquod explicent, ut si de iustitia, de religione, de fide, de operibus charitatis, doceas, aut integram aliquam orationem, quam dialectici compositam questionem adpellant, ut si doceas, iustitia est ex fide, iustitia non est ex operibus, religio est donum dei summum, non paratur nostris viribus, Sacramenta sunt ad confirmandam fidem, non tantum sunt ceu notæ, quibus distinguantur christiani à non christianis.

**De generibus
contionis, Di-
dactico & de-
liberativo.**

Sunt autem composita themata duplicia. Quædā enim simpliciter docent, qualia illa sunt, quæ supra proposui. Quædam vel adhortantur, vel dehortantur, ut si dicas, literas esse discendas, esse amplectendum matrimonium, charitatis opera esse intermit-tenda. &c. Tractantur autem huiusmodi cōtiones longè alia ratione, quàm illa quæ docent tantum, sicut videbimus.

Iam singulorum exempla proponemus, ut habeas quod in simili tractatione possis imitari. Quanquam autem omnia è dialecticorum præceptis petita sint, & possit exercitatus aliquis illis contentus esse, quia tamen
nulla

nulla istinc exempla ad hunc vsum propòsitã sunt, spero fore, vt aliquid ex hac tamen nostra traditione fructus capias. At primò quidem de simplicibus thematis agemus, dicemus, tractabimus.

DE SIMPLICIBVS THEMATIS.

CUm igitur vna aliqua vox explicanda est: primo omnium de Definitione erit constituendum. Deinde querenda causa, post partes, vltimò officia, seu vsus. Quemadmodum autem speculum bene politum, certissimè reddit formam: ita non potest certius videri quid res sit, nisi eam definitione circumscripseris. Si quis tibi magnificè prædicaret ingentem aliquem thesaurum, tu autem neque quid aurum, neque quid argentum esset, nosset, vana nimirum, quantumvis magnifica, esset prædicatio. Ita is demum rectissimè docebit, qui primò quid res sit, deinde vsum rei, explicarit.

Si igitur institutus esset sermo de fide: *Definitio.* primò omnium quærenda erit Definitio, quid sit fides. Nisi enim definitionem præmiseris, quæ ceu viam reliquæ disputationi sternat, nihil intelligent auditores. Nō possunt autem hic tradi certa definitionum præcepta. Nam aut ea ex Dialectica petenda sunt,

De sacris Contionibus.

Fides quid sit

sunt, aut si qui rudiores sunt, integras definitiones ex Philippi locis, item ex Coloss. petent, vbi certas, & absolutas omnium Christianæ religionis capitum descriptiones inuenient. Fides igitur est affectus, qui certò assentitur promissionibus dei, & comminationibus.

Causa.

Iactum iam est aliqua ex parte fundamentum. Pergamus iam, & causas quoque videamus. Nam hoc secundo loco est agendum. Porro, cum causas quærimus, ferè quærimus vnde res aliqua ducat principium, aut sicut Dialectici dicunt, quam habeat causam efficientem, vt si quæram de causa caloris, dicam vel solem, vel ignem esse.

Materia.

Finis.
Forma.

Materia enim propriè accidentia non habet, & causa finalis sub postrema questione, vbi de officio quæritur, tractatur. Formam quoque in accidentibus non curamus, quòd ipsa accidentia sint forme. Fidei iam causa est spiritus sanctus, qui primò mentes cognitione peccati, & iuditio dei terret. Postea affectu in nobis creat, vt credamus, & quod vera sint, quæ promittit deus, & quod ea ad nos pertineant. Postulat Dauid à Deo mundum cor. Ergo clarè patet nostras vires fidem efficere non posse.

Sic

Sic tum definitiones, tum causæ petendæ ex sacris literis sunt. Solæ enim illæ docent, quid fides, quid religio sit, habentque exempla fidei. Omnes omnium gentilium libri nihil hac de re tradunt, & quod nostra ratio, si in sacris versetur rebus, in tenebris, quod aiunt, saltat, neque quicquam harum rerum intelligit. Qui igitur sacrarum literarum diligens lector fuerit, tum ex collatione multarum sententiarum, tum exemplis sanctorum, facile & quid fides sit, & quæ eius causæ, perspiciet.

In talibus disputationibus improprie materie nomine vtuntur, cum dicunt materiam non ex qua aliquid fit, sed circa quam rem versetur, item in quo hæreat subiecto. Sic *Materia* medicinæ materiam dicunt morbos, quod scilicet circa morbos medicina versetur, eosque curet, non quod sicut ex lapidibus domus, ita ex morbis medicina constet. Videbimus autem & nos materiam quoque fidei, quæ ex definitione colligitur. Cum enim statuimus fidem esse assentiri promissionibus, & comminationibus diuinis, sequitur fidem versari circa illas duas res, esseque externum hoc verbum materiam fidei, in qua se exerceat, vt in curandis morbis medicus.

Sub-

De sacris Contionibus.

Subiectum autem, vel in quo hæreat fides, est animus, seu mens, non manus, aut oculi, &c. Videmus autem, hîc quàm longè fides distet ab operibus, cùm hæc in intimo corde sit reposita, illa ex extremis corporis partibus hæreant, manibus, pedibus, lingua. &c.

Partes.

Vbi causas tractaueris, videndum quoque est, quas ea res habeat partes, vna ne sit, an plura contineat. Est autem tam necessaria hæc pars, quàm definitio, Neque enim fieri potest, vt recte is doceat, qui non diuidit commodè. Nam si de religione, quam constat esse cultû dei, instituta esset disputatio, neque eam in suas partes, fidem scilicet, & timorem, diuideres, sed alterum omitteres: mala nimirum ea esset tractatio. Debet autem hic tertius locus eò quoque nobis esse commendatior, quod ex eo petant plerunque definitiones. Rectè enim is definiet religionem, qui dicet esse cultum Dei, qui sit in timore, & fiducia in deum positus. Et intelligi potest, quid sit corpus humanum, si dicas esse, quod constet ex capite, collo, pectore, ventre, manibus, & pedibus. &c. Verùm non omnia nomina sic diuiduntur. Pleraque enim vnâ tantum, & simplicem rem significant, quæ nullas partes, seu species ha-

bet,

bet. Sic fidei nomen simplex est, neque in plura diuiditur, sed simpliciter verbi dei assentiri significat. Nam quòd fidem in veram, & falsam diuidunt, non puto necesse. Neque enim est fides, quæ sit falsa. Nā quòd monachi, & iustitiarij in sua opera cōfidūt, ea non est fides. Natura enim fidei in verbo hæret, non in operibus, sicut est in definitione. Possunt tamen ista quoque adhiberi amplificandi, & docendi gratia. Si enim longius in vna re commorêris, altius infigitur ea animis hominum. Et hoc faciendum est ijs, qui docent, vt subinde inculcent animis illos abusus, qui in ecclesia fuerunt. Adfert enim ea res lucem orationi, & facit quoque commendatiorem veram doctrinam. Verū ea de re infrā in exemplo copiosius agemus.

Officiū.

Postremus locus simplicium thematum tractandorum hic est videre officiū, seu vsum rei. Vocarunt dialectici effectum. Itē finalē causam. Aedium vsus hic est, defendere nos ab iniquitate aëris, item vt nos, & nostra in illis tutò esse possimus. Sic fidei quoque aliquis erit vsus. Neque enim res aliqua est, cuius non sit certus vsus & finis. Verum & hæc pars non aliunde, quàm ex sacris literis est petenda. Cū enim ratio fidem prorsus ig-

D

norat,

De sacris Concionibus.

morat, de usu quoque ipsius nihil certi statuere potest. Verum fidei officium sic descripsit. Abacuc. 2. Iustus ex fide viuet. Item arbitramur hominem iustificari ex fide in Christum &c. Hoc enim proprium fidei officium est, purificare cor, vt Petrus dicit in act. nosque iustos facere ea iustitia, quam deus probat, atque hic primus fructus est, quem & alius sequitur, vt habeamus vitam æternam, vt possimus consistere deo iudicante, vt Satanæ possimus insidias præuidere, superare, & contemnere.

Possunt ad hunc locum annumerari etiam charitatis opera, quæ tam certò fidem sequuntur, quàm lux solem. Atque hinc vides ad quos promissiones omnes pertineant, nempe ad eos tantum, qui credunt. Quanquam enim externa opera æternæ vitæ promissiones habeant, non tamen eas sunt accipiendæ, nisi de ijs, quæ ex fide proficiuntur. Sola enim fides promissionem vitæ habet, ciuile operum iustitia promissiones temporales tantum habet, sicut scriptum est: Qui fecerit hæc, viuet in eis, &c. Hoc quidem modo simplices quæstiones omnes explicandæ illi erunt, qui certi aliquid ita docere vult, vt intel-

intelligi ab auditoribus possit.

Ornamentum
Amplifica-
tionis.

Cassa autem iam est materia, è qua domum extruimus, ligna, lapides, omnia denique pro rei usu sunt importata, nihil deest amplius, quam ut tum poliantur, tum aptè compingantur. Neque enim si hæc ita communiter pro concione dicas, intelligent auditores, & ceu rudis, & nondum elaborata materia, asperiora erunt hæc, quam quæ animis hominum adherescere possint: instrumentis iam opus erit, quibus materies polietur. Adferendum ad hæc est iam dicendi genus popularius, ac copiosius, & quemadmodum impulsæ vela ventis navem sine negotio ferunt, sic ad hæc commode proponenda tale orationis genus requirit, quo ceu vento aliquo inspiratæ res sine negotio vlllo in auditorium animos ferantur. Sunt tenues illæ rerum, ceu notæ, aptis similitudinibus exornandæ, contrarijs sententijs augendæ, distinguendę exemplorum copia, neque illorum quicquam, quæ ad orationem augendam ornandamque videntur conferre, prætermittendum est diligenti doctori.

Parabitur autem talis dicendi facultas sic, si ad magnū dicendi vsum diligentem Eth-

D. ij.

nicorum

De sacris Concionibus.

norat, de usu quoque ipsius nihil certi
ere potest. Verum fidei officium si-
sit. Abacuc. 2. Iustus ex fide vivet. Iam
tramus hominem iustificare fide in Chri-
stum &c. Hoc enim proprium fidei officium
est, purificare cor, ut Petrus dicit in o-
que iustos facere ex infidelis, quem deus
bat, atque hic primus factus est quem
lius sequitur, ut habeamus vitam eternam
ut possimus consistere deo iudicante, ut Sa-
tanæ possimus insidias previdere, superare
& contemnere.

Possunt ad hunc locum annumerari etiam
charitatis opera, quæ tam certò fidem sequi-
tur, quàm lux solem. Atque hîc vides ad quod
promissiones omnes pertineant, nempe ad
eos tantum, qui credunt. Quanquam enim
externa opera æternæ vitæ promissiones ha-
beant, non tamen ex sunt accipiendæ, nisi
de ijs, quæ ex fide proficiuntur. Sola enim
fides promissionem vitæ habet, civilis ope-
rum iustitia promissiones temporales tan-
tùm habet, sicut scriptum est: Qui fecerit
hæc, vivet in eis, &c. Hoc quidem modo
simplices quæstiones omnes explicandæ
erunt, qui certi aliquid ita docere vult, ut

intel-

potente quoque; uti esse in alijs exemplis tra-
ctandis. Narrationem amplificandi, de qua
suprà nihil traditum est, iam in ipsa quoque
tractatione addemus.

EXEMPLUM SIMPLICIS THE-

maticæ de fide. *Historia sit de le-
proso. Matthæi octavo.*

Prius videtur in hoc genere declamatio-
num exordijs. Sic enim simpliciter pro-
poni solet, prædicare nobis hoc euangelium
hæc. Nos igitur fidem iam tractabimus,
atque hæc est propositio, scilicet ea senten-
tia, quæ per totum sermonem vnica tracta-
tur, seu cū quid dicturi simus, proponimus.
Verū ne quid hîc desideretur, ceu in iusta
declamatione, addemus quoque corpori ca-
put. Sic enim poteris præfari. Recitant hi-
storiam. Videtis autem nihil in his duobus, rû
in leproso, tum in centurione, quàm fidem
prædicari. Merito igitur & nos, quid, & qua-
lis fides sit, tractauerimus. Neque autem va-
nam hoc Christi præconiū putabitis. Nam
cum & dei sit filius, & præceptum diuinitus
habeamus, hunc audite, non oscitanter ac-
cipienda est hæc prædicatio, sed summo stu-
dio, ac diligentia æstimanda, ac ponderanda.

Exordium.

Exordij ex-
emplum.

De sacris Concionibus.

Scriptores
gentiles.

nicorum scriptorum adhibueris lectionem. Quemadmodum enim fieri impossibile est, vel mediocriter pingere ex solis præceptis, si non habeas magistrum, qui manum in du-
cendis lineis primò dirigat, deinde nisi ex
empla proposita sequaris: sic cum nulla alia
exempla, nullos alios magistros, quàm ve-
teres illos, habemus, nisi ad illorum exem-
plum nos comparauerimus, eadēq; quam
ipsi, in dicendo secuti fuerimus rationem,
nil promouebimus. Quia autem longè feli-
cius is, qui in docendi officio est, promptū
docendi continuum vsum, dispositionem o-
rationis alicuius in Virgilio, aut alio scrip-
tore intelliget, quàm qui sine illo dicendi v-
su, eam quantumvis diligenter legit: neuti-
quam cōmittere debent, qui publicè sacras
res docent, vt non aliquando ad illos solos
eloquentiæ magistros recurrant, cū hoc e-
tiam confirmare auserim, cū ad docendum
vocati sint, debere illos ex officio hæc studia
sequi, quæ rationē bene, & rectè dicendi tra-
dūt. Verū quoniā rudiorib⁹ rationē quandā
tractādatum sacrarum concionū tradere in-
gressi sumus: iam integrā subiiciemus decla-
mationem, seu contionem de fide. Sic enim
fiet, vt melius superior ratio intelligatur, &
poterit

poterit quoq; vsui esse in alijs exemplis tractandis. Nā rationem amplificandi, de qua suprà nihil traditum est, iam in ipsa quoque tractatione addemus.

EXEMPLVM SIMPLICIS THE-

matic de fide. Historia sit de le-

proso. *Matthæi octauo.*

Rarius vtimur in hoc genere declamatio- Exordiana.
num exordijs. Sic enim simpliciter pro-
poni solet, prædicare nobis hoc euangelium
fidem. Nos igitur fidem iam tractabimus,
atque hæc est propositio, scilicet ea senten-
tia, quæ per totum sermonem vnica tracta-
tur, seu cū quid dicturi simus, proponimus.
Verūm ne quid hīc desideretur, ceu in iusta
declamatione, addemus quoq; corpori ca-
put. Sic enim poteris præfari. Recitauit hi-
storiā. Videtis autem nihil in his duobus, tū
in leproso, tum in centurione, quā fidem
prædicari. Merito igitur & nos, quid, & qua-
lis fides sit, tractauerimus. Neque autem va-
num hoc Christi præconiū putabitis. Nam Exordij ex-
emplum.
cum & dei sit filius, & præceptum diuinitus
habeamus, hunc audite, non oscitanter ac-
cipienda est hæc prædicatio, sed summo stu-
dio, ac diligentia æstimanda, ac ponderāda.

De sacris Controversiis. I

Amplificatio
à minori.

Facit nobis sæpe fidem eruditi, & ampli alius
cuius viri prædicatio, & nonnunquam fit,
ut quæ antea contempnimus, mutata senten-
tia admirari, ac laudibus vehere incipiamus,
postquam commendatio prudentis homi-
nis accesserit. Quam ob rem æquius est mirari nos
ea, quæ à Christo prædicantur. Quia autem
minus hæc fidei prædicatio animos nostros
comouet, videmus nimirum quam altè no-
bis doctrina operum sit infixæ. Si enim hoc,
aut illud opus, quod oculis cerni, aut mani-
bus tangi poterat, commendassent, citius ea
ferirent nostros animos. Iam cum fidem
prædicet, quæ in corde sepulta, sensus no-
stros effugit, nemo admiratur, nemo com-
plectitur, cum tamē ideo Christus eam prædi-
carit, ut excitaret animos nostros, & ab ista
operum specie reuocatos, in illum nos por-
tum duceret, in quo tuti ab omnibus tum
mundi, tum Satanæ impulsibus, tutò confi-
stere possemus. Ut igitur & nos incipiamus
admirari ista, & certius quid fides sit, discā-
mus, exponā q̄ potero planissimè, quid &
qualis illa, sit quod vel hoc nomīne cautius,
ac diligentius est faciendum, quod priori-
bus sæculis ab impijs doctoribus prædicata
sint opera, ut vix è mentibus hominum o-
pinio

Sic videndum
est, ut exordio
cei via sterna
tur ad ingre-
diendam dis-
putationem, ne
caput à corpo-
re dissentias.

pinio ista reuelli possit, operibus non tribuendam iustitiam. Et nostros animos etiam inuitos ad se rapiunt opera, adeo difficile est certo statuere solam fidem iustificare. Spero autem ex illa tractatione omnia fore clara, & aperta.

At primò quidem longè falluntur illi qui putant fidem esse opinionem quandam temerè conceptam, aut qualem citra verbum dei homo sibi confinxit. Vt enim ipsa inter se nomina longissimè dissita sunt, sic quoq; longè diuersissimæ res sunt opinio, & fides. Est enim fides certus quidam assensus cordis, quo assentimur tum dei promissionibus, tum etiam comminationibus. Quam igitur certi oculi sunt, si sani sint, de colore quem vident, tam certò sentit cor deum adesse, deum curare nos, ac gubernare, nobis bene velle, remittere peccata, atque ignoscere. Reuera autem odisse peccatum, neque impunitam fore impietatem. Quia autem tam promissiones, q̃ comminationes credendæ sunt, eriguntur promissionibus, cum sentimus iram, ac iudicium dei, cum Satan nos tentat, cum nostra nos conscientia arguit & accusat. Et contra non tentati cōminationibus cohibemur, ne dissoluti, otiosi q; viuam⁹,

Primus locus
quid sit assensus.

De sacris Concionibus.

ne vel gloria, vel ambitione præcipitemur: sic vtrinque retinemur in verbo per fidem, ne vel desperatione, vel præsumptione vincamur.

Sententiæ
quæ sunt ceu
testimonia,
ex petuntur
ex sacris li-
teris.

Diligenter autem notandum est, quòd omnia hæc tam certò statuat, & credat animus, quàm admotum ignem sentimus calefacere, & adurere. Neq; est fides existimanda ea, quæ non totum pectus occupavit, & radices iam egit, vt quemadmodum antiqua quercus aduersus ventorum impetus consistit inconcussa: ita fides tentata, nihil de misericordia dei dubitet. Atq; hunc certum assensum explicauit Christus Matthei. 7. de domo extructa super petram. Et autor Epistolæ ad Hebr. sic definit: Fident esse elenchum rerum non apparentium. Tam enim certò adesse in tribulatione auxilium diuinum sentit fides, quàm certò nostra concludit ratio, bis duo esse quatuor. Eléchū enim vocat certam demonstrationem, qua conuictus animus assentiri cogitur, sicut cogitur animus consentire, denarium numerum maiorem esse quaternario. Non autem longius nobis exemplum est petendum. Videmus in hoc centurione, quàm sit, firmus, & certus assensus fides. Sic Elaias, sic Ezechias, con-

tra quàm viderent oculi, quàm audirent aures, quàm mens colligeret, in ipsa desperatione auxilium diuinum, cœu longè venientem imbrem, videt, qui restinguat Assyrij ardorem, & libidinem. Possumus autem nos quoque fidei nostræ periculum facere tum cum aduersa aliqua fortuna iactamur. Neque enim fieri potest, vt qui adspirat ad Christum, non suos patiatur, sicut ille ait, inanes. Quòd si succumbimus tentati, vel hac, vel illa calamitate, videmus quàm longè ab illo firmo assensu absimus. Precabimur igitur deum cum discipulis: Domine adauge nobis fidẽ.

Sed obijciat aliquis, Est quoque fides in institutijs. Certò enim illi sentiunt, deo placere ipsorum opera. Quia autẽ certò sic credunt, igitur placent ea opera reuera deo. Sic enim scriptum est: Sicut credis, ita fiat tibi. Respondeo. Nostra opera non sunt fundamentum, quo innitatur fides, sed verbũ dei.

Commodius hic tractari potuit materialis causa. Materia circa quam versatur fides, non sunt opera, sed verbum dei: versatur enim circa verbum Dei.

Non igitur fides illa dicenda est, sed opinio. Neque enim fixa est in firmo, & certo fundamento. Nostra opera, opera carnis, & peritura sunt. Verbum autem dei perpetuum est, neque fallere nos potest. Videas etiam hoc nostro tempore sub Papa multos, qui sanctissimam agant vitam, neque malignus

De sacris Concionibus.

Intentio bona.
sa.

animus est : faciunt omnia mente, quòd putent se deo gratificaturos. Non autem ille animus, seu, vt vocant, intentio bona, eos excusabit. Nā illa ipsa bona intētio arena est, & quicquid superstruitur, corruet, neq; consistere poterit. Verbum autem, vnicū Christum proponit nobis propitiatōrem. In eum igitur fides dirigitur, & in illò promissiones omnes inueniuntur, quæ tum ad spiritualem, tum corporalem vitam pertinent. Fidem igitur formant non opera nostra, non noster animus, sed verbum illud, quod legitur, quod auditur. Illud enim solum voluntatem dei nobis explicat, sicut dicit Ioannes: Qui in sinu patris est, is enarrauit nobis. Et nobis, non quòd ratio, non quòd noster nobis animus suaserit, non quòd mundus magnificat, & prædicat, sequenda sunt, sed vnicū hoc verbum. Omnia enim alia fallunt, & sunt incerta: hoc verbum fallere non potest.

Est autem magna quæstio, num sit in homine liberum arbitrium; quò se comparet ad gratiam. Verum nos sic sentiemus, fidem nō nostris viribus parari, sed esse summum, & maximum spirit⁹ sancti opus, & donum, neque posse ita omnibus Dei verbis assentiri cor, nisi diuina vi excitetur. Sic David
orat,

orat: Crea in me deus cor mundum. Spiritus sancti hoc opus, nostra corda infidelitate, & impietate oppressa, euoluere, sicque parare, vt certò assentiri verbis Dei possint.

Videmus igitur quàm longè errent isti, qui se ad gratiam parare volunt, cum hoc totum spiritus sancti sit opus. Quemadmodum igitur nunquam, nisi artificis manus accedat, è cæsa materia domus fit: sic quoque nisi cor prius à spiritu sancto, cœ rudis materia, solet, formetur & innouetur, non potest credere Deo. Et ne quis se hîc fallat, ratio illa naturalia dona, quæ habet, non potest exuere; oculi vident, aures audiunt, animus cogitat, affectus impellunt, & si quæ sunt aliæ actiones in corpore humano, illæ eximi non omnes possunt. Iam fides hoc aggit, vt contrà quàm oculi videt, contrà quàm aures audiunt, contrà quàm ratio colligit, aliquid statuât. In exêplo hoc erit clarius. Videt Ezechias ingentem Assyrij exercitû iam ferè ipsis portis insistere, audit blasphemias ab impio Rapsace, legit literas, ipse suam infirmitatem, & neutiquam tantis copijs par esse possit, colligit. Contra tamen illa omnia sic sentit. Nemo est, qui te oppugnat,
hoc

Possunt hic plura adhiberi exempla, vt in morte vna speranda & credenda est, in peccato retinenda iustitia.

De sacris Concionibus.

hæc quod vides, nō est exercitus armatorū,
sed sunt culmi agrorum, conuitia ista Rap-
facis sunt fabulę emētite de ijs, quę alio co-
gitantur mundo. Et tanē si hæc sine verbo
statueret Ezechias, insanus meritō videri
queat. Et apparet mundum nihil aliud iudi-
care fidem, quā insaniam, & furorem ex
vino conceptū. Habet autem Ezechias ver-
bum, illi innititur contra omnem rationem
& sensum, adeō prorsus immutatur, & noua-
tur cor.

Neque est quod putemus nostris viribus
fidem effici, cum ea omnes nostras vires &
excellētissima in homine dona vincat, ac mu-
tet. Spiritus sanctus primō cognitione pec-
cati terret animos, post cum desperatione
luctantibus verbum aliquod offert, quod ita
animis imprimit, vt teu in lapides impressę
notę, euelli denuo non possit. Illud verbum
sic est in corde efficax, vt Satanē, peccatum,
mortem, & quicquid malorum est, vincat, id
quod paulo post commodiore loco tracta-
bimus.

Tenetis iam aliqua ex parte quid sit fides,
quod scilicet sit firmus, & certus assēsus, quo
cor credit deo, tum promittenti, tum com-
minanti, quem spiritus sanctus donat, & lar-
gitur :

gitur: neque ergo ex nostris operibus speranda iustitia est. Et si qui sunt, qui in operibus iustitiam ponunt, illi non minus, q̃ Lucifer diuinitatem affectant. Hoc enim tribuunt suis operibus, quod spiritus sancti opus, & donum est. Atq; huc faciunt gratiarum actiones sanctorum. Nam cum deo iustitiam acceptam referunt, testantur eam non suis operibus, sed ex mera gratia dei se consecutos. Neq; enim pro merito gratias agimus, & qui se ab alio accepisse fatetur, nullas proprias iactat opes. Diximus autem immutari prorsus, & quasi refingi sensus omnes post conceptam animo fidem. Verum illud opera non possunt.

Tales sunt in epistolis Pauli, & in psalmis

Sed est aliqua quoque nota, qua certò distinguitur fides ab operib⁹, quę quāquā superius nonnihil à nobis ostensa sit, commodius tamen hīc repetitur. Nam qui operibus iustitiam tribuunt, aut sentiunt quod opera sequatur fides, illi hoc non vident, quòd fides tantum in animo hzreat, opera autem in corporis actionibus externis. Neque enim ire, palpare, videre, accipere, confirmare, negare, fidei, sed corporis actiones sunt. Fides autem in animo consistit, & moderatur actiones corporis pro libitu. Sic sequuntur opera si-

Altera pars materiz i quo subiecto tractat, fides scilicet in animo, opera autem autem in manibus pedibus &c. ergo.

De sacris Conscientiis.

ra fidem, & non econtrà, id quod Christus quoque testatur: Non quod intrat in os. &c. Animus, inquit, si sit malus, malas quoque parit actiones, & impellit ad peccandum. Quemadmodum enim veneni vis, quæ in oculis Basilisci est, corrumpit, & necat ea ad quæ fuerit delata: sic prauus animus suo obtutu, siue manus, siue pedes fuerint, inficit, ita vt non possint non peccare. Econtrà autem cor per fidem purgatum, & mundificatum, sic regit, & gubernat actiones humanas omnes, ne quid delinquant. Quantum igitur anima à corpore, tantum fides ab operibus distat, & quantò maior est dignitas animi, quàm corporis, tantò minus cum fide conferenda sunt opera.

Quartus locus
effectus seu
officia fidei,
fides præstet
nobis.
Est autem hic
locus copiosiss.
sine tractand^o
propterea
quod ex effe-
ctibus dignita-
tem & magni-
tudinem rei
colligamus.

Porro quemadmodum diuersæ causæ sunt operum, & fidei (opera enim animus, fidem spiritus sanctus parit) & quemadmodum in diuersis subiectis, vt sic dicam, herent: sic quoq; effectus longè diuersissimi sunt. Fides igitur hoc efficit, vt nos iustificet, sicut in Romanis est: Arbitramur hominem iustificari ex fide. Item Abac. Iustus ex fide viuet. Item: Quicumq; in me crediderit, non gustabit mortem in æternū. Item: Qui crediderit & baptizat^{us} fuerit, saluus erit. In fide

pro-

proposita nobis est perpetua vita. Quanta autē hęc sit, verbis dici nō potest. Sed tamē si cū eterna morte, ac pœna incredulitatis, eā conferas, videbis aliquanto propius, quid sit. Hic verborū adhibenda est maior copia, itē collatio æternæ vitę cum hac corporali vita, item voluptatum, ac bonorum corporalium cum futuris, ac spiritualibus, &c. In his elocutio potissimum dominitur.

Opponunt autem se vitæ, mors, peccatū, & satā. Satan nos ad peccandum allicit, peccatū nos dānat, mors totos abripit. Cōsistit cōtra hęc fides, quę verbo credit, promittit fore, vt viuamus in sempiternum.

Hic si enumeres tentationum varia genera, quibus fidem oppugnat Satan, item quibus ad peccandum iritet, vides quantum se dicendi aperiat Pelagus. Fides oppugnatur desperatione, & peccatis. Peccata, quibus tentamur, etiam varia sunt. Eum qui in officio verbi est, sollicitat ambitio & gloria, senes, avaritia, iuvenes libido stimulat. Iam alij paupertate, alij morbis, alij fame, alij alio tentationis genere vexamur. In his omnibus vincit fides, nulla alia re, q̃ quod verbo per spiritum sanctum confirmata, firmiter innititur, & hęcrescit.

*Amplificatio
per enumerationem rhetoricam.*

Tertius

De sacris Consensionibus.

Tertius fructus fidei est oratio, in quam, ceu in copię cornu, omnes dititiae sunt conclusę. Fides enim sola orat. Oratio aut impetrat. Quicquid petieritis in nomine meo, dicit Christus, certò accipietis, Ioan. 14. & 16. In nomine Christi orare, est credere promissionibus, quę propter Christum à deo patre nobis sunt factę.

Amplificatio.

Quod igitur tantū malum esse possit, quod opprimere possit credentem? Non fames, non tribulatio, non angustia, non nuditas. Quemadmodum igitur vim à se armis miles depellit: sic fides oratione mala omnia vincit. Hac pugnat christiani. Quia autem promissa victoria verbo dei est, longè certius vincunt, quàm mundus. Huc exempla ex sacris literis afferenda, sicut in Hebræis: Vicerunt fide patres regna. Nobile est, qualis est victoria Ezechie, Esa. 38. & similes, Gedeonis, Sampsonis. &c. Hic quoque immensus campus se aperit, quo expatieris.

Quartus fidei fructus, sunt omnis generis bona opera. Ea sunt rhetorica enumeratiõe recensenda. Sunt autem huc quoque adducendę promissiones, quę sunt de operibus, qualis illa, Remitte nobis debita nostra, sicut, &c. Item: Quicquid feceritis minimo ex
meis.

meis. Item vos ægrotos non visitastis. &c. Non dedistis panem esurienti. Sic etiam operibus factæ promissiones, in fidem recidunt. Hæc omnia fides in credentibus gignit. Opera autem iustitiariorum tantum abest vt idem efficiant, vt etiam ferè diuersa pariant. Nam cum sint opera sine fide peccata, mortem pro vita sortiuntur.

Secundo, conscientiam magis inquietam reddunt. Neq; enim certò statuere animus potest, si verbum dei intèntatione non habeat, hoc, vel illud opus deo placere. Tertio, inflant opera, & faciunt magis superbos. Non ergo orant pro remissione peccatorum.

Quarto, iustitiariorum opera non sunt charitatis officia, sed consistunt in quibusdam externis ritibus, & moribus, & sic nihil simile est. Aestimare iam quisquam potest, quam sint perniciosi eiusmodi doctores, qui a fide, quæ sola promissiones in Christo consequuntur, ad opera, & ad nostra merita animos auertunt?

Sola enim fides iustos facit. Eam autem non nostra opera, non nostræ vires, sed spiritus sanctus in animis efficit. Et nititur fides non ratione nostra, sed verbo. Verbum autem vnicum Christum saluatorem nobis pro-

E. j.

ponit

Peroratio in
qua præcipua
capita repe-
tuntur.

De sacris Concionibus.

ponit: in illo, sicut videmus, absconditos habent fideles omnes diuinitatis thesauros, æternam vitam, præsidium contra omnia mala, certam victoriam in omnibus periculis, & quicquid tandem ubiq; est boni. Nos, quorum adhuc infirmior fides est, oremus, vt deus aliquando nostri misertus, in animos nostros suum spiritum infundat, vt & tam opulentis promissionibus credere, & dignè deo ambulare possimus. Amen.

Tractaui iam per suos locos, simplicius fortè, & rudius, quæstionem simplicem. In illa autem posteriore parte longior esse nolui, sed satis duxi ceu digito indicare locum, è quo eruere tum rerum, tum verborum ingentem copiam possis. Iam breuiter vnum, aut alterum exemplū eiusdem generis subiiciam, post ad composita themata accedemus.

DE THEMATE COMPOSITA.

FEci suprà duo genera thematum compositorum. Alia enim docent, alia versantur in locis suasorijs, cum adhortamur, aut dehortamur, commendamus, aut vituperamus aliquid. Neque enim necessarium fore duxi, quamuis peculiaris & ab alijs diuersa tractatio sit, eiusdem generis exemplum

pro-

proponere, vbi simpliciter tractatur scriptum, cum enim nihil eo genere vulgarius sit, nihil quoque facilius est. Dico autem id, *Simplex tractatio textus.* cum tractatur textus eo ordine simpliciter, quo scriptus est de verbo ad verbum. Quia autem etiam in ea tractatione nonnunquam vel simplex aliquod thema, vel locus communis explicatur: potest ea tractatio ex his, quæ nos tractauimus, exemplis peti, neq; ideo necesse est peculiaria eius rei præcepta tradere. Hoc tamen admonendum est, vt etiam in illa simplici tractatione, quantum fieri potest, omnia in certum ordinem cogantur, ceu membra membris subiecta, inter se omnia consentiant, & vt possit certi aliquid inde disci. Eius rei optima exempla sunt passim in sermonibus à Luthero scriptis. Videbis autem in illis, quam diligenter omnes rerum, personarum, locorum, temporum circumstantias rimetur, præsertim in historijs tractandis, & quomodo singula penè verba ponderet, id quod mirabilem rebus lucem adfert, & ad copiam orationis plurimum facit. Hec igitur iam de eo genere sufficiant, nos ad ea, quæ maiore artificio constant, & quæ difficiliora in exercitatis videntur, accedemus.

E.ij.

Nou

De sacris Concionibus.

Thema
composita
duplicita.

Partes expli-
candz.

Explicanda
sententia.

Non difficile est distinguere ea, quæ docent, ab ijs, quæ hortantur, aut dehortantur. Ea enim, quæ docent, plerumque sunt aut de fide, aut iustificatione, aut de lege, aut de remissione peccatorum, aut similibus. Ideo enim hæc tractantur, ut instituantur animi hominum in vera fide. Nos hanc sententiam pro exemplo tractauimus ad Rom. 3. Statuimus autem hominem iustificari ex fide in Iesum Christum, sine operibus. In his, atque similibus exemplis, principio omnium diligenter explicandi sunt illi termini, ex quibus potissimum sententia constat, quales hic sunt iustificari, & fides. Neque enim unquam recte sententia aliqua explicabitur, nisi prius partes, ex quibus constat, diligenter exposueris. Non autem necesse est tam copiose omnia persequi, ut supra in ratione simplicium thematicum ostendimus. Sed complecti breuiter ceu vno fasce complicatam sententiam debemus, eamque proponere. Explicatis igitur iam principalioribus thematicis partibus, sententia, quam simplicissime potest, proponenda est. Fides illa nos iustos facit coram Deo, non nostra opera.

Est autem hæc interpretatio sententiæ longius trahenda, propterea quod firmitus ea adhuc

adhærescat animis, quæ pluribus verbis dicuntur. Vbi autem sententiam sic explicaris, colligendæ sunt ex sacris literis aliæ sententiæ, quibus ceu rationibus, & argumentis, expositionem tuam comprobes. Quod si quæ obscuriores sunt, illæ quoq; indicandæ, & tractandæ sunt. Debet autem summè caueri ab ijs, qui sacra docent, ne multam sententiarum congeriem connumerent. Hoc faciendum est, vt pauca, atq; illæ aptissimæ, & conuenientissimæ, & quoq; apertissimæ producantur, in quibus explicandis semper oratio ad institutam sententiam est dirigenda. Satiùs enim est vnum, & alterum clarum testimonium & firmum produxisse, quàm multas, quæ ad institutum non ita multum faciant, sententias allegasse. Nam præterquam quòd incertis, & malè detortis scripturis non confirmantur animi hominum, obscuratur etiam res magis, ac magis, illa sententiarum copia. Iudicium igitur aliud requiritur, vt videas, quanam maximè ad institutam propositionem tuam faciant, & non, vt quæque sese prima obtulerit sententia, proferenda est, sed vt quæque plurimum lucis attulerit, plurimumque valuerit. Videmus autem hoc quoque

3
Querendæ rationes seu testimonia è sacris literis.

Sententiæ quæ adferendæ.

De sacris Concionibus.

in doctorum hominum disputationibus, & scriptis. Ij plerumq; vnā, aut alteram sententiam habent apertam, & grauem, quam aduersariorum infinitis rationibus, & scripturis opponunt, id quod nobis quoq; cum imperitam plebeculam docemus, faciendū est. Facilimē enim ea intelligent, quæ minimum obscuritatis habent, & si non obruantur animi numero sententiarum, firmitus eas retinebunt.

Cum igitur nostram institutā propositionem confirmamus, illæ sententiæ quibus vtimur, certæ esse, & aperte debent. Quemadmodum enim in iudicijs illi testes, quorum suspecta fides est, reijciuntur, sic quoq; in oratione non nisi illa adhibenda sunt, quæ sunt apertissima, & minimum ambiguitatis habent.

4
Exempla.

Proximus locus sunt exempla, quæ quamuis non tantum probent, quantum sententiæ, tamen ad probandum non nihil faciunt, & maximē orationi afferunt lumen, præcipuē autem in suasorijs sermonibus dominantur. Quemadmodum autem in colligendis sententijs præcepi, sic & hic moneo, vt ea tantum exempla afferamus, quæ sint apertissima. Præterea hoc quoq; monendum est,

est, in narrandis historijs magnam circumstantiarum curam esse debere, ut omnia quàm commodissimè referantur. Nam cum illis oratio multum augeatur, ad perspicuitatem quoq; plurimum conducunt. Non autem fidei tantum, sed incredulitatis quoq; exempla sunt producenda, & non tam Abrahæ fides prædicanda est, quàm etiam Cain, & Iudæ incredulitas, ac etiam desperatio damnanda.

Postremus locus sunt contrariæ sententiæ, seu confutatio eorum, quæ opponi possunt, qualia sunt: Charitas operit delicta, exemplum Cornelij, sententia Iacobi, & similia. Sunt autem semper obscuriora per clariora exponenda, quòd si quæ omnino dissentiant, ea sunt interpretatione aliqua mitiganda. Verum infra agemus de contrarijs sententiis. Ad hunc ferè modum, thema-
tum alterum genus tractatur, quod vocatur dialecticon. Debet autem nobis hæc ratio ideo esse commendatior, quòd ferè in omni sermone ea utamur, & apud veteres, qui rectissimè locuti sunt, ad hunc modum grauissimas res explicarunt. Ciceroni autem præ reliquis in vñ fuit hæc ratio. Principiò propositionem ponit, illi

¹
Contrariæ sententiæ.

E.iiij.

ple-

De sacris Concionibus.

plerunque rationem subijcit, nonnunquam etiam illius rationis aliam affert rationem, tandem exempla addit. &c.

Literæ huma-
niores.

Quia autem nobis sic loquendum est, cū vulgo sacras res tractamus, vt quamplurimū nos intelligant, & dicendi ratio, apud illos solos, qui olim scripserunt in latina lingua, extet: impium est sic contemnere humanarum literarum studia, vt pleriq; nunc faciūt. Quin potius deo agendæ erant gratiæ, pro illa commoditate, quod etiam gentiliū scriptorum lectio ad verbum dei, felicius, & clari⁹ docendum conducatur.

EXEMPLVM.

Vtū copiam
parit.

Non puto opus esse quemadmodum in superiore exemplo fecimus, sic etiā nunc institutum locum copiosius tractare. Nam si rerum copia adsit, & habeas in animo meditatū quid dicas, facile se verba, quibus dicas, offerent, præsertim autem magnus vsus satis verborum pariet: & vt maximè omnia annumeraremus verba, quæ fortasse in mentem non pessimè dicturo venire poterant, tamen, nihil inde quam res disci poterunt. Vanissimum enim illorum studium est, & simul laboriosissimum, qui præscripta verba ediscūt: rē nobis bene meditatā esse oportet, præterea

præterea ordinem, quo tractare singula volumus, & tum sicut corpus vmbra sequitur, ita ipsa se vltro offerent verba, iuxta versiculum Horatij in arte poëtica:

Verbaq; prauisam rem non inuita sequuntur.

Dixi supra in conditionibus sacris rarius nos exordijs vti, aut si vtamur, ea plerumq; adhiberi, vt animi hominum magnitudine rei, de qua dicturus es, excitari fiant attentiores. Si igitur omnino præfatione etiam hoc in loco vti voles, sic poteris ordiri.

Nullum in sacris articulum esse, qui obscurior sit, quàm hic de iustificatione. Addes deinde rationes. i. Neq; enim est alia res æquè rationi nostræ ignota, atque hæc. Cùm enim diuinæ literæ statuunt iustificari nos fide, non potest ratio humana rebus non apparentibus inniti. Secundo, accedunt huc humanæ traditiones & doctrinæ, quæ, alioqui procliues animos fortius impellunt, & docent iustitiâ operum. Si longior esse velis, potes addere exempla. Hinc natas omnes hæreses institiariorum, hinc monachorum, hinc omnis generis superstitionem mansisse. &c. Addes tandem conclusionem. Cùm nullus sit obscurior in sacris literis humanæ rationi locus quam hic, & tamen
non

Exemplum declinationis.

Articulus iustificationis,

De sacris Concionibus.

non sine discrimine & periculo salutis, ac animæ errare hîc possimus: apparet non oscitanter hanc Christianæ religionis grauissimam sententiam esse tractandam. &c. Sic absoluiſti exordium. Iam ad rem accedere potes in hunc modum. Sententia Pauli hæc est.

Expositio par-
tialis sententiæ,

Statuimus autem hominem iustificari ex fide in Iesum Christum sine operibus legis. Priusquam autem eam tractare incipiam, vobis ista duo spectanda sunt, quid iustificari, quid fides sit, quæ vocabula si rectè intelligantur, planiorem nobis sententiam reddent. Iustificari tum dicimur, cum non imputat deus peccatum, & nos iustos reputat, sicut Psal. 32. scriptum: Beatus vir cui non imputat dominus peccatum. &c. Hoc si doceas, aliquâto pluribus verbis vtendum est. Nos enim non iusti, aut beati sumus, cum hoc vel illud facimus, sed cum deus nobis non imputat peccatum, cum fauet nobis, &c. Differunt enim inter se, iustum esse corâ deo, & iustum esse per externa opera inter homines. Fides autem, cui Paulus hoc tribuit, quod nos iustos faciat, est cum simpliciter verbo dei innitimur, & sentimus deum tum promittentem, tum minantē veracem esse

Duplex iustitia

esse. Quia autem promittit deus remissionē peccatorum, gubernationem, fauorē suum, ac gratiam, his promissionibus fides assentitur, vtcunque externa facies rerum dissentiat. Et quia comminatur impijs mortem, infelices exitus, iram. &c. ideo fides cauet, ne quid committat, &c.

Iam igitur cum, & quid iustificationem, & quid fidem Paulus vocet sciamus, ipsam sententiam Pauli facile intelligemus. Sic enim sanctus Paulus pronunciat, iustitiam, quam deus probat, & exigit, eam non contingere per aliam rem, quam per fidem. Si credas deo, si illi tum promittenti, tum comminanti fidem habeas, iustum te esse non humana quadam iustitia, quæ non in animo, sed in externis actionibus sita est, sed diuina. Est enim longè aliud dei iudicium, quam hominum sit iudicium. Nam cum nos non pronunciare possimus, nisi de ijs, quæ ad animū per externos sensus delata sūt, de externis actionibus, quas oculi vidēt, aures audiūt, manus palpāt. &c. Deus, sicut propheta inquit, corda, & renes scrutatur, & nō, quod manus, & pedes agāt, sed quod cor sentiat, inquirit.

Est igitur humana iustitia ceu sordes argenti, si cum vera, & diuina iustitia conferas.

Hæret

²
Expositio sententiarum.

³
Testimonia scripturarum literarum.

De sacris Concionibus.

Hæret in manibus, pedibus, lingua, hæc in intimo cordis sepulta, deo suum honorem tribuit. Sentit enim verè remisisse peccata, gubernare nos, &c. Sic propheta Abacuc quoq; fidem prædicat, cùm inquit. Iustus ex fide sua viuet, quæ sententia planè cum hoc Pauli dicto conuenit, nisi quòd verborum mutatus est ordo. Sic enim intelligendus propheta est. Sola fides vitam confert, & viuificat, impij morte æterna puniuntur. Vita autem solis promittitur iustis. Apertum igitur iam est, quòd cùm fidei tribuit vim iustificandi, tribuat etiam iustitiam. Dixi autem iam supra quid fides sit, scilicet assentiri diuino verbo.

Sic Dauid: Beati, quibus remissa est transgressio, & quibus non imputat dominus peccatū. Est generalis sententia, quòd omnes homines sint peccatores, & damnati. Omnes habet homines peccatū, inquit. Beati autem illi sunt, quibus peccatū non imputat deus. Qui sunt ergo isti? Illi nimirum, qui credunt deo promittenti, quòd velit ipsorū misereri, ac ignoscere: tolle fidē, & omnes æquò erūt peccatores. Et addit clarius. In cuius spiritu non est dolus. Quasi dicat: Dico de beatitudine, aut iustitia, quæ non hæret in exterioribus

ribus corporis membris, sed quæ in intimis visceribus latet, & quæ tam certò assentitur deo promittenti, quàm assentiuntur oculi, cùm aliquid, ad motum propius, clarius cernere possunt. In spiritu eius non est dolus. &c.

Huc innumeræ aliæ sententiæ pertinent, Psalm. 2. Beati qui confidunt in eo. Tribuit beatitudinem non alij rei, quàm fidei. Porro beatum esse, vitam habere, idem sunt. Sunt effectus iustitiæ. Iustitiæ autem effectus, est fides. Meritò igitur & illa fidei tribuitur, tanquam propriæ, quamvis remotiori causæ. Sic vides quàm pulchrè Pauli sententia cum alijs, qui multis seculis ante ipsum scripserunt, sanctis prophetis consentiat. Sentiamus igitur & nos sic contingere vitam, non contingere iustitiam, quam probet, & requirat deus, nisi per fidem in Christum Iesum, quem proposuit nobis deus propitiatorium. &c.

Habemus autem huius sententiæ innumera, tum in veteri, tum in nouo testamēto exempla, vbi deus promittit remissionem peccatorum, gratiam, vitam, non hoc, aut illud facientibus, sed simpliciter credentibus verbo. Sic Abrahamum prædicauit scrip-

⁴
Exempla.

De sacris Concionibus.

tura, & eius exemplo Paulus quoque vtitur. Sed plenissima consolationis sunt exempla in nouo testamento, quibus plerumque; ceu epiphonemata adduntur. Fides tua te saluum fecit: Quia credidisti, ideo remissa sunt tibi peccata tua, & similia. Porro in exemplis quoque; ea deligenda sunt, sicut antè admonui, quæ sunt aptissima, & maximè conuenientia. Sed opponuntur sententijs sententia, quæ videntur contrariae, & exemplis contraria in speciem exempla. Sic Cornelij prædicantur opera, priusquam baptisatus esset; & in Christum credidisset. Item hæc sententia: Hoc fac, & viues, in euangelio. Item, charitas operit delicta. Et passim multæ sunt sententiæ, quæ quod nos fidei tribuimus, tribuunt externis operibus. Ad Cornelij exemplum sic respondendum est. Non commendatur tantum propter opera, sed quia timuerit deum. Neque dici potest, nullam habuisse fidem, cum Lucas scribat, eum orasse. Est autem oratio tantum fidei opus. Argumento autem est, quod sine hæsitatione, ut Pauli verbo utar, orauerit, quod exaudita oratio fuerit.

Principium igitur iustificationis, & ceterum fundamentum diuinitus iactum, habuit, inde

³
Contrario sententia.

de bona opera, sicut naturaliter fit, secuta sunt. Cognitio autem nondum fuit perfecta, id quod & ipse sensit. Neq; enim, nisi id sensisset, à deo pleniorē religionis cognitionem postulasset. Porro, per prædicationem de Christo cognitio illa absolvitur, fides confirmata perficitur & consummatur. Sic rectè ad hoc exemplum responderis, quòd habuerit fidem Cornelius, sed eam tamen adhuc imperfectam. Quemadmodum autem granum sinapi excrescit, sic illa fides non potuit non per verbum crescere, & maior, firmiorq; fieri, sententia Salom. Delicta operit charitas, intelligitur de alienis peccatis, quæ charitas tegit, non de nostris. Sententia Christi: Fac ea, & viues, est de tota lege, spiritualiter scilicet impleta. Sunt enim in decalogo quoq; præcepta timoris, & fidei, quæ qui præstiterit, is vitam habet. Sic vides ubiq; fidei tribui iustificationem, neq; esse aliam rem, qua deo suum cultum præstare possumus, quàm fidem.

Si igitur, deo placere, deum colere, iuste, & sanctè vivere, vitam deniq; æternam ingredi vis, non hoc, aut illud tibi faciendum est, sed credendum, & sentiendū, quòd deus omnia, quæ promisit, largiri nobis per
Christum

Peroratio, quæ
redit ad senten-
tiā institutam.

De sacris Concionibus.

Christum velit, quod velit nostri misereri, remittere peccata, ignoscere, gubernare, defendere nos à peccatis, morte, & inferno, pro nobis rogare patrem, in tentationibus, & calamitatibus nos consolari, & erigere per suum spiritum, quæ omnia immensa bona diuinæ misericordiæ sunt. Vult autem et nobis dare pro magnis opibus, non pro nostra iustitia. Sunt enim multi inopes, qui emere non possent, & maxima pars hominum incautior immergitur, & obruitur peccatis, cum illis actum esset, si aut opibus, aut nostra iustitia, venalia tanta bona essent. Hoc optimus pater exigit. Quod si ipse faueat, omnes præstare possumus, ut sentiamus vera esse, quæ promittit. Cordis nostri assensum vult, & hanc fiduciam, ut omnia bona in ipso solo sita nobis esse persuadeamus, eaq; expectemus. Et quemadmodum hunc sensum in pueris videmus, quod sentiant sibi præsidium contra omnia mala in parentibus esse situm: sic nos quoque vult nulla in re alia, in nullis alijs opibus hærerè, quàm in seipso, qui omnia præstare, quorum usus indiget, & possit, & velit.

*Antithesis,
quando subij-
citur contra-*

Hic videmus quàm longè illi errent, qui docent, vitam, aut iustitiam contingere per opera

opera, & quandam ciuilitatem ex religione faciunt. Habent quidem opera externa suas promissiones, sed temporales tantum. Deus dat iustis coram mundo pacem, opes, famam bonam, sicut quoque iniustis sunt suae poenae, furibus crux, homicidis mors. &c. Quemadmodum autem fur, & homicida, si credit, saluatur: sic illa ciuilis iustitia non prodest ad vitam aeternam, nisi ad eam accedat fides. Fidei alia sunt proposita praemia, quam sunt illae fluxiles & periturae commoditates, aeterna vita, aeternum gaudium, bona conscientia, tutus in omnibus aduersitatibus receptus, certum auxilium. Illa sunt fidei praemia, quae ciuili iustitia nemo impetrabit. Quemadmodum enim ubi argenteis numismatis res veneunt, nullus cupreorum nummorum, si quis eos importet, usus est: sic longe inferior ciuilis iustitia est, quam quae tanta bona consequi possit, aut mereatur.

Nulla est maior impudentia, & impietas, quam, cum videmus nostram tantam esse infirmitatem, ut ne minimo affectui moderari possimus, tamen tantum nostris tribuere viribus, quod possint summa illa dona mereri. haec est illa luciferi ambitio, qui sedem dei affectauit. Quia nos agnoscamus peccato-

F. j.

tores

ria sententia.
At quid docet
& faciunt mo-
nachi. &c.

De sacris Concioniibus.

tores, & sentiamus non ad bene operandum, sed tantum ad peccandum vim in nobis esse, & rogemus à deo gratiam, & misericordiam, ut in nobis peccati dominium tollat, & fidem per suum spiritum inserat, qua tantorum bonorum participes fieri possimus, siquidem sola est, qua iustificamur tali iustitia, quam deus probat, & commendat. Amen.

Videre est in hoc exemplo, quòd commodè tractari non possint composita themata, nisi antea bene cognitis partibus ex quibus constant, subiecto scilicet, & prædicato.

Quemadmodum igitur monui antea, priusquam tractationem instituas, diligenter vocabula, quæ constituunt sententiam, considerabis, eaq; per illos locos, quos supra in simplicibus thematibus ostendi, duces. Sic enim fiet, ut certius ipsa intelligere, & solidi aliquid docere queas, id quod omni modo faciendum est. Quia enim salus hic agitur animæ, & res est cum perfectissimo rhetore, cum nostra scilicet conscientia, sunt deligenda certissima, quibus cum vel peccatum, vel conscientia nos tentat, resistere Satanæ possim⁹. In fidei igitur causis, solo scripturæ uti possumus testimonio, neq; possunt
aliquæ

aliquę à nobis excogitare rationes afferri,
quod animalis homo non sentiat quę dei
sunt. Si autem de externis rebus disputes, de
ceremonijs, & similibus, possumus quoq; ar-
gumentis à nobis inuentis uti, quālis quoq;
illa ferē vel ex historijs sacrarum literarum,
vel ex sententijs sint petita, si diligentius ea
consideres. Sit exempli gratia propositum
thema. Non omnes ceremonias abolendas.

ALIVD EXEMPLVM, NON OM-
nes ceremonias abolende.

P Rincipiō quid ceremonię sint, diligenter
videbis, quidam scilicet externi ritus in-
stituti pro infirmis, & quas Paulus dicit,
lacte ali. Deinde quoque prædicatum vi-
dendum est, non sunt abolendę. Hic statim
in mentem tibi venit, quod illa tantum a-
bolenda sint, quorum aut nullus vsus est, aut
quę sunt contra mandatum dei. Conferen-
dum igitur iam prædicatum cum subiecto
est, videndumq; an nullus ceremoniarum
vsus sit, aut contra deū sit. Quod si depre-
henderis aut inutiles, aut impias esse, consti-
tues abolendas. Sin autem quarundam vsus
quidam est, & necessariō exiguntur, diuer-
sum constitues.

F. ij.

Quia

11

Quia autem Ceremoniarum generale nomen est, multis speciebus comune, & propositio particularis, sunt colligendæ illæ species, & videndum, quæ sint impie, quænam inutiles, &c. Iam igitur ad tractationem accedemus, siquidem particulas propositionis aliquo modo expendimus. Dixi autem primò sententiam simplicissimè referendā, esse quasdam ceremonias, quæ nō sint abolendæ. Requiritur autem statim hîc ratio, quare non sint abolendæ. Verum eam antè ostendimus, quòd scilicet & quidam illarum usus sit, & quædam necessarie sint.

Ceremoniarum genera.

1

2

Non possunt omnes ceremoniarum tolli, quia baptisimus, & eucharistia sunt à Christo institutæ ceremoniarum, seu externi ritus. Hæc est prima ratio, quæ est certa, & necessaria. Sed quid dicimus de ceremoniis ab hominibus institutis? quales sunt, certi dies, quibus verbum docetur, quidam in ecclesia ritus, quòd canuntur psalmi, quòd est quædam forma communicandi, &c. Hæc quoq; sunt necessaria. Debet enim certum tempus esse, quo conveniant homines ad audiendum verbum. Et Paulus præcipit omnia facienda in ecclesia *Eusebii*.

Sed præter has aliæ multæ sunt, quibus in nostris

nostris ecclesiis hodie vtimur, quæ non tam sunt necessariae, quàm illæ superiores. Sunt ne illæ quoq; tolerandæ? Respondeo. Si non sint impię, quales illę sunt, quę institutę sunt ad iustificationem à Papis, & si sit earum quidam vsus, quòd aut religionem commendent vulgo, aut pueros, quorum maximè gratia institutæ sunt, retineant in verbo, & doceant, non sunt abolendę. Videmus enim in quibusdam ecclesiis, vbi nullæ amplius, præter sacramenta, ceremoniæ sunt, nunquam fuisse contemptiorem religionem, quàm nunc. Est enim opus quadam externa specie, quę commēdet, & augustiorem vulgo religionem faciat, quòd rei magnitudinem & dignitatem per se videre nequeant. Et non debet nos eius profectus pœnitere, quem pueri, dum in templis psalmos canūt, dum biblia legunt, faciunt.

Impium quoq; est, sentire omnes ceremonias institutas esse ab impiis pontificibus. Fuerunt nonnulli prudentes, & sancti viri, qui senserant vulgi ita supinos, & demissos animos, vt nūquam sint dignitatem, & amplitudinem religionis animaduersuri, nisi aliqua externa, & oculis exposita specie remorati, & detenti animi, sensum magis ac

F. iij- magis

De sacris Conciambus.

magis attollerentur, & admirari eam disce-
rent. Hæc ferè sunt rationes quibus colligi-
tur non posse, nec debere omnes ceremo-
nias tolli, propterea quòd quædã sunt man-
data & necessaria, quædam, quamvis man-
data non sint, nihil tamen impietatis habe-
ant, & multum profint infirmioribus ani-
mis.

III.

Tertius locus iam sunt exempla. Habes
autem præclarum locum de ceremoniarum
vfu. Iosue. 23. Ne vestri, pueri dicant no-
stris, Non estis participes domini. &c. Pro
pueris & infirmis istiusmodi sunt instituti
ritus. Et Ezechias tum serpentum abiecit,
cùm in superstitionem & impietatem ver-
gere res vellet, antè non.

IIII.

Quartus, sententiæ, vel contraria exem-
pla diluenda, quale Ezechia est, qui serpen-
tem est demolitus. Facilis autem solutio est,
fuisse abolendum, quia in impietatem res
cesserit. Nos autem eas tantùm ceremonias
asserimus, quæ & piæ sunt, & profunt in fide,
quæ sunt institutæ ad docendum rude vul-
gus. &c.

Docendi mo-
das simplicior

Ultimo subijcitur epilogus, cuius formã
è superiore exemplo petere licet. Sic in his
thematibus, quæ docent, ille ordo conser-
uandus

uandus est, vt primò ipsa vocabula explices; Secundo explices simpliciter sententiam, Tertio quæras rationes, Quarto exemplis illustres, quintò confutes contraria.

Aliâ rationē tradunt dialectici. Habent enim illi quosdā locos, è quibus peti argumenta liceat; & deinde formas proponendorum arguētandorū & connectendorū præscribunt. Verū ego hāc ideo sequi malui, quòd fit planior & simplicior, præsertim in ijs, qui non magnum vsum Dialecticorum præceptorum habent. Secundo, quod videam eloquentissimos viros in grauissimis causis, hac ratione esse vsos: & quòd non ita longè quoque à Dialecticorum præceptis distet. Nam & hīc causas rerum quærimus, & argumentamur ab exemplis, quos locos illi quoque proposuerunt. Est ferè eadem ratio tradita ab Erasmo in. 2. lib. Copiæ, de expolitione, ea commodè cum his conferri potest.

Dialecticus
ordo.

DE CONTRARIIS SENTENTIIS explicandis.

Quia in hoc genere sæpe contrariæ sententiæ explicandæ sunt, operæpretium facturum me existimaui, si illarum standardū qualemcunq; formulā præscriberē.

F.iii.

Vul-

De sacris Concionibus.

Vulgaris est regula, sed bona, & apprimè ad hunc locum utilis, monstrationem procedere à notioribus ad ignota. Item ignota per notiora explicantur. Hoc igitur faciendum est in contrarijs sententijs, vt semper eam, quæ obscurior est, conferamus cum aliqua apertiore, & clariore, eamq; ex illa explicemus. Exempli gratia, clara, & apertissima hæc est: Stauimus hominem iustificari ex fide, absq; operibus legis. Item, si ex gratia, ergo non ex operibus. Sin ex operibus, iam euacuata est gratia. &c.

Hæ sententiæ sunt apertissimæ, neq; est quòd aliquis in illis hæsitet. Si igitur incidunt quædam sententiæ, quæ operibus id tribuant, quod Paulus operibus adimit, illæ sunt secundum Pauli sententias explicandæ, & interpretatio addenda est, qua mitigatur nonnihil. Hoc omnino non faciendum est, vt ex obscurioribus clariore interpretetur. Quemadmodum enim numeros, ac rationes obscuriores Arithmetici docent, ex notis numeris explicare: ita hæc faciendum est, notiores sententiæ interpretationem, ac sententiam ad ignotiores asferre debent, & non econtrà.

Quòd si ex positione aliqua mitigari non possint,

possint, sicut illa Iacobi: Videtis quòd ex operibus iustificatur homo, & non ex fide solum. Istiusmodi simpliciter non sunt recipiendæ, verùm istarum non sunt multæ. Inuenies semper plures sententiæ, quæ veram sententiam probent, quam quæ improbent, & fere semper fieri solet, ut quæ contrariæ prima facie esse appareant, eæ, si ordinem, & seriem textus diligentius inspicias, non discordent, sed aut per antecedentia aut sequentia sint explicatæ, atque hanc rationem componendarum contrariarum sententiarum tradunt rhetores.

Verùm Theologi etiam quandam addiderunt, hanc scilicet, quòd semper posterius verbum sit corrigendum secundum prius. Sic legimus in lib. Regum, Samuelem mortuum collocutum cum Saule, quia autem præcessit, verè mortuum Samuelem, est cõcludendum phantasma diabolicum, non Samuelem Sauli esse visum. Sic Balaamo primò interdicatur, ne ascendat ad regem, deinde permittitur illi, ut ascendat, & tamen poenâ admissi peccati pendit. Hinc colligendum, quòd primum verum verbum fuerit, alterum non, sed tentatio quædam, qua ideo tentatus est, quia priore verbo non contentus fuerat.

De sacris Concionibus.

fuerat. Sic Abraham habuit promissionem de filio Isaac, quem cum immolare iubetur, tentatur eius fides: neque vult Deus, ut eum occidat, Sic in similibus locis cogitandum.

DE ALTERO GENERE COM- positorum thematum.

De genere
deliberativo.

ALterum compositorum thematum genus est, quod ad persuadendum, adhortandum, dehortandum, laudandum, vituperandum adhibetur: cuiusmodi omnia illa sunt, quibus ad bona opera, ad pacem, ad coniugium, ad veram pietatem adhortamur: quibus dehortamur à vitijs, ab impietate, avaritia, luxuria, ebrietate, seditionibus, rixis, & similia. Est autem facilius horum tractatio, ideo quod superiorum cognitio tota è sacris literis petenda est. De his autem nostra ratio iudiciũ suum diuinitus forinatum & simul natum, quod aut honesta, aut turpia, bona aut mala sint, affert. Si igitur contra ebrietatem discursus sis, omnia quæ dici possunt, exceptis sententijs sacris, quæ Dei iram minantur, à quouis gentili dici potuerunt. Sunt enim effectus ebrietatis damna & incommoda, item magna turpitudi-

pitudinis pars rationi ac oculis subiecta. Deme igitur sententias sacras, & tam bene cōtra ebrietatem Cicero declamabit, quā Christianus quidam. Duplex ergo est ad hęc tractanda adferendum instrumentum. Sacrę sententię, quę bonis operibus pręmittūt pręmia, & vitijs minantur iram dei, Item nostrę rationis iudicium, & experientia, quę cū de externis rebus iudicare debet, tanquam in suo regno statuere aliquid certi potest. Neque in his, sicut in superioribus fallitur: sunt enim expositi oculis effectus. Sicut igitur certō de colore iudicare oculi possunt, sic etiam ebrietatis damna & turpitudinem perspiciunt. Quę si dicendo exaggeres, & ceu vno fasce conuoluta, latius auditorū oculis spectanda euoluas, & explices, apta ea ad dehortandum, aut persuadendum erit oratio.

Loci, per quos huiusmodi themata tractantur, ferē hi à rhetoribus pręscripti sunt, honestum, vtile, facile, necessarium. Qui igitur diligenter simplicium thematum locos didicerit, is faciliorem ad hęc quoque aditum habebit, nam ferē ex illis nati sunt, sicut cōmode indicabimus.

Loci inasorti.

Honestum vocarunt, cū aliquid aut deo *Honestum*
pro-

De sacris Concionibus.

probatur, aut cum nostra ratione & iudicio consentit. Sic inhonestum homicidium dicitur, quod prohibuerit id deus, & nostra nos conscientia post admissam cēdem damnet, & accuset, sicut in homicidiis videmus. Sic honesta dicitur religio, quod deus eam probet, & exigat, & nostra ratio statuāt deum colendum. &c.

Exemplum.

Nos quia sæpius in docendo ad hunc locum recurrimus, pro exemplo tractabimus hanc sententiam, bona opera esse præstanda. Tractaturus igitur hanc sententiam, primo omnium explicabit definitione subiectum.

Definitio.

Hoc enim in omni disputatione, cuiuscunq; tandem generis sit, faciendum est, vt hæ voces, quæ potissimum tractantur, definitione circumscribantur, vt cetera in certo loco consistere auditor possit, neq; huc, illuc ve incertus animus de principali termino, vt sic vocem, voluatur.

Statim autem, postquam admonuisti quid bona sint opera, neq; ea, quæ proximo, non nobis, aut deo, qui ijs non eget, bona sint, aduertendus animus, & cogitatio, ad honesti locum est. Dixi autem honestum dici, quod tum deus præceperit, tum etiam nostra ratio probet. Congerenda igitur vna
aut

aut altera sententia est aperta, & propria, qua deus opera à nobis exigit, deinde ratio quoq; nostra, quid sentiat, consulenda. Ex illa enim omnes sententia, quæ passim apud Gentiles de moribus extant, natae sunt. Faciunt autem & illæ, si modicè, & suo loco aspergantur, commendatorem & elegantiorum orationem.

Aperta sententia, quæ bona opera exigit, illa est in lege, quam Christus quoq; repetit. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Item innumeræ alia. Faciendum autem est, ut paucissimis, sicut iam sæpe monui, ijsque grauissimis utamur. Et delectus quidam adhibendus est, ne ex tantis opibus, ea quæ vilissima sunt, & minimi precij, stultè delegisse videamur.

Suprà in simplicibus thematicis de definitione, & causa efficiente præcepimus. Ex ijs duobus locis nascitur ferè locus honesti, si diligentius consideres.

Notabis autem quòd argumenti tantum nomen honestum sit, neq; dicturo publicè hoc nomine utendum est. Opera sunt honesta. Sicut quoq; nemo sanus cum docet, iam propositionis, iam confutationis nomine vitur. Sed illa nomina ideo sunt reperia, ut

Nomina arguenda
celanda.

com-

De sacris Concionibus:

commonefacerent quid in dicendo sequendum, aut quô noster animus referendus esset.

Stultum igitur esset declamantem dicere, Opera sunt honesta, ergo præstanda. Quin sic potius propones, Bona opera nullo modo Christianis omittenda sunt, qui ea exigit Deus, & quoque nostra ratio nos commonet, ne quem ledamus. Hec erit huius loci ab honesto propositio. Habent enim singuli loci suas partes, sicut in principio huius operis indicaui. Confirmationis deinde vice subiijcienda sunt sententiæ, in quibus Deus præcepit bona opera: illæ sunt exponendæ, illustrandæ, amplificationibus & exemplis aggerandæ. &c. Deinde conclusio subiijcienda, ergo non sunt omittenda opera. In hanc sunt familia cōferenda, item omnia genera amplificationum, sicut infra fortasse ostendam.

utile. Dixi quid sit honestum. Iam igitur & quid utile vocarunt, explicandum. Quamvis autem ipsum nomen satis apertum sit, quia tamē omnia crassissimè tradere decreui, & illud explicare non grauabor, ne quid imperitior harum artium requirat. Supra in simplicibus thetatis, postremus locus erat

rat officium, seu effectus. Inter locum igitur utilitatis & effectum nihil aliud interest, quam quod hoc nomine dialectici, illo rhetores utantur, cum utrum rei consideramus, quid cōferat, cum quid hoc aut illud fecisset, quid obfit neglexisse. &c.

Sunt & in hoc loco, ut eò grauior fiat oratio, sacre sententiæ, quæ præmia bonis operibus promittunt, conquirendæ. Habent autē varias promissiones bona opera, & ad plura profunt. Primo igitur loco illi effectus sunt ponend, qui sunt grauissimi. 1. *Pe.* 2. *Confirmate fidem vestram per bona opera.* Item, *Itē in ignem æternum, qui me non pauistis, non visitastis.* Hic æterna vita bonis operibus promissa est. Item corporalis promissio, *Quicumque fecerit hæc, viuet in eis.* Item, *Qua mensura mensi fueritis.* &c. Sic confirmat opera fidem nostram, promissionem vitæ æternæ habent, habent promissionem omnium bonorum corporaliū, sicut psalmus dicit: *Nunquam vidi semen iusti panem querere, impius autem & opulentus perit.*

Hi effectus sunt amplificandi collationibus, item aliis ornamentis. Item, circumstantiæ tractandę. Quicūq; fecerit hæc minime

Sententiæ
sacræ.

De sacris Concionibus.

ex meis, mihi fecerit. Non homo, sed Christus, cui illa omnia sunt, respiciendus. Est circumstantia personæ, quam licet amplificare bono ornamento, quo sepe Lutherus vitur. Si Christus adhuc esset viuus, omnes ad illum curremus, &c. Propior autem iam est, cum se in omnes illos, qui nostra opus habent ope, conclusit, & aperte dicat, sibi fieri, quicquid minimo ex suis fiat.

Hi duo loci copiosissime semper, ac fere soli tractantur. Est autem planè contrarium eadem disciplina. Quemadmodum enim honesta, deo volente, & mandante, item approbante nostra conscientia fiant: ita turpia, & inhonesta deus prohibuit, & nostra ratio damnat. Similiter quemadmodum illa profunt, sic hæc obsunt, & vt bonis operibus promittit deus vitam æternam, sic vitia punit æterna morte, & ira sua. Præterea, quæ vitiorum incommoda, illa non est huius loci, aut instituti recensere. Sunt enim quibusuis nota. Hoc tamen obseruandum est, quod & illa nonnunquam sacræ literæ referant, addant tamen aliquid maius, quàm humanæ literæ, aut ratio, scilicet iudicium dei, & iram dei. Sic Salomon tribuit ebrietati, quod pariat tumultus, addit tamen hoc
facere

facere quoque subsannatores, qui deum magis ac magis laceffant, ruere è peccato in peccatum. Illa diligenter sunt videnda, suisque illustranda coloribus.

Reliqui sunt duo loci, facilitas & necessitas, ij plerunque adhibentur loca amplificationum. Vt si dicas de bonis operibus, tanta commoda promittit deus bona facientibus, quàm autè paruo nobis illa constabūt? Non exigit vt opes tuas profundas temerè, vult te dominū esse tuorū fontium, riuulos tantū vult te foras deducere, prohibet illā turpem auaritiā: si re non potes, iuua consilijs, labore, opera tua. &c. Similiter & necessitatis locum tractant. Hæc quidem facientibus, bona opera sunt promissa, quæ nisi sponte fecerimus, cogemur cum nostro malo. Habet magistratus ius homicidas, adulteros, futes necandi. Quòd si consultò ab his vitijs abstinere non voles, fer tuam pœnam. Recidunt ferè hæc in honesti locum, quòd deus præcepit, cui sit parendum, & in locum vtilitatis, sicut vides.

Hoc postreimò monendum, nullum amplificationum genus neque facilius, neq; verius esse, quàm si contraria seu Antitheses subijcias: vt si dicas de præmijs, quæ pro-

G.j.

posita

De sacris Concionibus.

posita sunt bonis operibus, subijcias pœnas
malis operibus propositas, hæc deus nobis
proposuit & promissit, quòd si nihil tãtis pro
missionibus cõmouemur, at horribiles pœ-
næ nos à peccando retrahant: æterna enim
morte puniet peccata, sicut dicit. Præterea i-
ra, sua viuos etiãmnũ ac mala cõscientia tor-
quebit & premet, omnia illius erũt aduersa.
Obijcietur ipsorum vita varijs periculis:
morbis, inopia, ignominia prementur. &c.
Nomen impiorum ad posteros radicitus e-
uertetur & peribit.

Ex his Antithesibus tantum lucis accedit
orationi, præterea quoq; tantum ad persua-
dendum faciunt, quantum nullum aliud ge-
nus amplificationum. Faciendum igitur est,
vt semper ad contrarias sententias nos refe-
ramus. Sic vbi vituperasti ebrietatem, subij-
cienda laus est sobrietatis, & cetera. Quia au-
tem hoc postremum genus plurimum orna-
mentorum recipit, diligenter venanda no-
bis sunt ea tum ex Oratoribus, tum ex poe-
tis latinis, apud quos omnis dicendi ratio se-
pulta est. Neminem igitur theologũ pudeat
nonnunquam vel orationem aliquam Cice-
ronis, vel Vergilij poëma manibus circum-
ferre. Nam qui diligenter dicere volet, ille
statim

statim deprehendet, maiorem omnino illarum literarum esse vsum, quàm vulgus theologorum nostri seculi intelligat. Subijcio iam & huius postremi generis exemplum, sicut superiorum quoque.

EXEMPLVM GENERIS

deliberatiui.

Monet Sanctus Paulus Timotheum, vt moneat, vrgeat, increpet, instet, omnemq; denique lapidem moueat, ne otio ac desidia fractę mentes, minus dignè Christo viuant. Quoniam autem iam passim tantus religionis est contemptus, & paucissimi sunt, qui id operibus, quod ore profitentur, præstent: committendum mihi non fuit, quin ad bonorũ operũ curam aliquãdo vos excitare, præsertim cum vltro ad nos id deferat is, in quo nunc versamur, locus. Dixit Christus, postremis temporibus refrigeret charitas multorum. At verius dicas, neminem sui proximi agere curam, si (vt nunc mores hominum sunt) rem rectè æstimes: adeo omnes paribus studijs, in suã rem ac questum omnia faciũt. At sic christianos viuere conueniebat, vt alter alterius onera portaret, inopia aliorum, re subleuanda, non fraudandi & spoliandi homines, affecti aĩo

G.ij.

con-

De sacris Concionibus.

consolandi peccata tegenda, & similia charitatis officia præstanda proximo erant: sic enim à Christo, cuius religionem & nomen profitemur, edocti sumus. Ne igitur & nos ea in parte negligentiores essemus, instituendam cohortationē ad bona opera statui.

Verum ne quis erret, bona opera ea appello, quæ ex fide in Christum profecta proximo nostro profunt, quibus is qui nostra opera aut re opus habet, iuuatur. Illa non sunt bona opera, extruere templum, celebrare missam, orare tot psalmos: neque enim ex his aliqua ad homines manat utilitas.

Sunt autem ideo præstanda bona opera, quia deus ea præcepit. Christus enim ex lege hoc repetit. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Sunt innumeræ aliæ sententiæ, quibus bona opera à nobis exiguntur: illæ sententiæ explicandæ sunt copiosius. Deinde adiiciendæ amplificationes ab illius persona qui mandat. Regi edicenti aliquid non obtemperare, capitale est: hic maior omnibus regibus est, neutiquam igitur ipsius contemnenda iussa. &c.

Atque aliqua excusatio valeret, si impossibilia aut magna exigeret. Iam autem cum non plus postulet, quam quod quisque sine
sua

sue rei maiore iactura præstare possit, nulla valebit exculatio. In multis hominibus tanta ambitio est, vt quacunque re possint, cap-
tent beneuolentiam potentiorum, nonnun-
quam etiam vitæ ac possessionum omnium
discrimen subeunt. Quæ igitur illa demētia
ne, an est impietas est, cum tam parua offi-
cia à nobis Deus, qui omnia largiri potest,
exigat, non illi gratificari? præsertim cum
longè maiora nobis proposita sint præmia,
quàm si in familiaritatem alicuius principis
aut regis asciscaris.

Quæ enim est collatio æternæ vitæ cum
operibus mundi? Atqui æterna vita propo-
sita est bene operantibus, iuxta illud Chri-
sti: Ibunt in vitam æternam. Item, Fac hæc,
& viues. Illa præmia quia promissa sunt bo-
nis operibus, tum demum consequimur, vbi
proximum iuuerimus & firmiter credideri-
mus præstaturum deū ea quæ promisit. Vi-
ta igitur æterna operibus datur, non ex me-
rito, sed ex promisso. Promissiones autem
tantum fide accipiuntur, ne quis hic quidpi-
am calumniatur.

Hic ingens aperitur dicenti campus, in
quem expacietur collatione bonorum huius
seculi cum æterna vita, quæ clarior erit, si

G. iij.

pœnam

De sacris Concionibus:

pœnam neglectorum officiorum, charitatis, mortem asseras. Comparas aliquot aureos, quibus proximum iuuare poteras: eumq; negligis: pœna igitur te manet, æternus ignis. Confer igitur iam lucrum quod fecisti cum iactura & damno quod patieris. Est exemplum diuitis in euangelio, &c. Qui sic instituit orationem, illi nullo modo verba deesse possunt. Est autem frequentissimum amplificationum genus collatio similium & dissimilium: mihi sufficit ista extremo digito tantum notare, alias in immensum cresceret argumentum.

Bona opera præterea nos, quoties de fide nostra tentamur, consolantur, & testimonium contra satanam dicunt, sicut Petrus inquit: Confirmate vocationem vestram. Itē Christus, Bona arbor bonos parit fructus: Sunt enim bona opera ceu sacramenta quædam, quæ confirmant esse nos in ecclesia, Deum nos curare, nostri misereri, &c. Sicut Christus quoque docet, Remittite, & remittetur vobis. Neque sana parua hæc bonorū operum utilitas est. Quoties enim accidit, cum propter peccata in desperationem cōiecti homines, mortem sibi consciscant: aut ex desperatione, in omne flagitiorum genus

se conijciant? diuersum bona opera faciunt, & infirmam cōscientiam, ceu testes iustitiæ, consolantur, & certos nos de nostra vocatiōe & dilectione quoque faciunt. Confer huc omnes mundi thesauros, et nō poterunt infirmam conscientiam consolari : opera autem bona possunt, sunt igitur præstanda, & omnibus viribus annitendū est, vt nostra fides per ipsa cōfirmetur, reddaturq; certior

Magna autem & hæc sunt, quanquam nullo modo cum superioribus cōferenda, quòd rerum corporalium quoque promissionem vberriam bona opera habent. Vis ditescere, bene fac proximo. Vis habere sanū corpus, bene fac proximo. Vis prudentiam, sapientiam, bene fac proximo. Vis gloriam & bonam famam, bene fac proximo. Vis bonam vxorem, ac obsequentes liberos, bene fac proximo. Vis in omnibus rebus successum, bene fac proximo.

Habent enim omnium corporalium bonorum promissionem bona opera, sicut dicit Moses, Qui fecerit hæc, viuet in eis. Porro viuere Hæbraica consuetudine, est bene & commodè viuere : non autem commodè viuatur sine pecunia, victu, bona valetudine, prudentia, & cætera.

G.iiij.

Poterant

De sacris Concionibus.

Poterant hîc singulorum produci promissiones, extant enim in sacris literis. De bona fama dicit Salomon : Benedicetur liberali in populo. De commodo victu, Dauid : Nunquam vidi semen iusti querere panem. Sepius omnia ceu vno fasce colligata promittuntur. Psalmo. 25. Anima eius in bonis morabitur, & semen eius possidebit terram. Complectitur hîc opes, pacem, prudentiam, sapientiam, copiosam sobolem, & infinita bona. Similiter psal. 34. Timete dominum sancti eius, nihil enim deerit timentibus eum. Opulenti redigentur ad inopiam & esurient, sed querentibus dominum, non deerit vllum bonum. &c.

An non igitur tantis promissis aliquando ceu à veterno excitati, bona operabimur? Stultum dicas, si quis ad ciuitatem aliquam, viæ ignarus, iter faciat, neque tamen monstranti rectam & compediariam semitam obtemperet, sed in deuia consultò erret. Quanto autem nos non solum stultiores, sed etiam ingratiore sumus, qui cum ditescere, cum commodè viuere optemus, non tamen ea via insistimus, quæ maximè compediaria est. Sed hæc est ratio, quòd non possumus deo promittenti fidem habere, &
immen-

immensam illam bonitatem non potest capere cor nostrum. Nos sic cogitamus, tum ditescas, cum plurimum comparieris, cum sedulo incubueris faciendo operi : & rectè sanè. Neque iubet prodigere Deus, & vult quoq; vt laboremus, sed hoc addit, comparandum aliis, aliis laborandum non nobis, & tum nos consecuturos omnia bona. Hanc rationem nos non capimus, & tamen verum est, sicut quoque Germanicum prouerbiū monet : **Unrecht gud faset nit, Kirchen ghen saumpt nit, Almosen geben armet nit.** Imò est certissima ratio ditescendi, si quàmplurimum, tum re, tum consilio proximum adiuueris.

Est in fabulis, habuisse quosdam vasa, quę nunquā exhaurirentur, sicut dicunt de Othomari vasculo. Item habuisse quosdam diuinas virgulas : de ijs cum audit vulgus, maximas ea fuisse putat opes. At mihi crede, largiri liberaliter pauperibus, iuuare, consolari inopes, hæc sunt virgulę illę diuinæ, hæc sunt vasa quę nunquam tota exhauriuntur, in his copię cornu est, sicut poetę finxerūt, & qui non credit, is Deum mendacij arguit.

Si igitur cupis aliquando esse in montibus illis, qui toti aurei sunt, vt dicunt de Indicis

De sacris Concionibus.

dicis ijs, quos custodiunt Gryphes, crede Deo, & iuua proximum quacunque ratione poteris, & certò omnia quibus opus habes, adiicienrur tibi. Hoc tamen faciendum est, ne tempus & modum quo id fiat, Deo statuas, nam illa esset auaritia, non fides: fides expectat & sperat, & fert moram patienter.

Si quis ergo est qui tantis præmijs, tantis opibus non allicitur ad benefaciendum, is merito omni genere malorum punitur. Quid enim optatius vita æterna? Quid receptu tuto in tentationibus nostrę fidei, suauius? Quid bonis corporis splendidius? Illa omnia promittit Deus: Credamus igitur illi, & iuuemus nostrum proximum. Nisi enim id fecerimus, omnia diuersa patiemur, mors æterna nos vorabit, & mala conscientia terrebit, neque vllam vnquam commodam habebimus horam. &c.

FINIS.

De officijs conciona-

toris Philippi Melanch-
thonis disser-
tatio.

54

SCRIPTORES INI-
tia artium ex artificum
officijs ducunt; postea
viam quaerunt ac ratio-
nem, quia officia illa
perficiantur. Qui enim
Principis institutione

scribunt, initio partiuntur officia principis,
vt pacem domi legibus ac iudicijs, in bello
armis defendat. Medici, priusquam præce-
pta de diæta, aut morborum remedijs tra-
dunt, officia commemorant, sanitatem con-
seruare, & morbos curare. Quare nos etiam
tradituri quædam præcepta concionatori-
bus, primum quæ sint officia ostendemus.

Præcipuum est docere, quæ sit vis & natura ¹
religionis. Alterum est hortari tum ad fidē, ²
tum ad bonos mores. Frustra enim adhor-
tatio suscipitur apud eos, quibus ignota est
vis & natura religionis. Atq; hæc officiorum
genera esse nomināda duximus, quæ fortasse
aliquis

De officio Concionatoris

aliquis in multas species secare possit. Nam adhortatio obiurgationem complectitur, & illi contrariam consolationem, sed iudicium adhibendum est in enumerandis speciebus: non modò, ne multitudo perturbet discen-tem, sed etiam, ne quam speciem ex Rhetoricis huc transferamus, alienam à concionatoris instituto.

De generibus concionum.

EX officijs concionatoris facile quot sint genera concionum colligi potest. Sunt enim hæc tria, Didacticum, Epitrepticum, quod ad credendum: Paræneticū, quod ad mores hortatur. Bona pars concionatorum solū hoc postremum genus tractat, quod qui sine fidei cognitione prosequuntur, tantū philosophantur, nō tradunt Christi doctrinam: neque ego prætermitti volo, sed duo genera priora multò sæpius tractanda sunt. Nam cum Euangelium multa supra cap-
tum rationis posita præcipiat, non potest intelligi qui sit verè dei cultus, nisi quid doceat Euangelium, teneamus.

Vides autem nos ex rhetorica, quoniam ratio concionandi illius artis, quædam vel pars, vel imago est, quædam concionum genera mutuatos esse. Quare mirari possit ali-
quis,

quis, cur non omnia causarum genera inde, quod alij quidem fecerunt, ad concionatores etiam transtulerim, præsertim cum laudatione crebrò vti cogatur, cum interdum etiam litigent. Ego verò demonstrationum genus planè repudiadum esse duxi. Quanquã enim in suasoriis concionibus aliquando obiter inter argumentandum laudatione vtendum sit, tamen nũquam concionis principale genus laudatio esse debet. Nunquam laudabit personam vllam concionator oratorũ more: prorsus enim explodendæ sunt ex ecclesijs orationes illę, in quibus Christus ita prædicatur, tanquam in declamatione Camillus aliquis, aut Themistocles, quo genere concionum nunc in Italia delectantur, & ineptissimo eo vsi sunt, qui beatam Mariam, aut alios sanctos ornare conati sunt. Videmus Nazianzenũ ac Chrysostomũ nonnunquã vt in ludo declamare, & Christũ laudare, cũ oportuit non de Christi factis, sed de consilio dicere, & quid credere, quid sperare nos voluerit Christus, ostendere.

Quòd verò prætermisimus iudiciale genus, hoc in causa est, quia commodè videbã contentiones concionum in didactico genere posse complecti, maxime cum nõ vtratur

De officio Concionatoris

tur concionator locis dicanicis, sed magis autoritate scripturæ pugnet, ad quam locos didacticos adhiberi, vt infra ostendemus, oportebit. Et alio quodam litigare modo concionatorem decet, quam oratorem in foro. Hanc habeat curam præcipuam, vt planè & præcipuè doceat, vt conscientias diligentissime muniat: id non potest effici, nisi certissimis & planissimis scripturæ testimonijs, nec valent hîc coniecturæ aut strophæ, quæ sæpe plurimum oratori in civilibus causis profunt.

De genere Didactico:

Nemo potest rite docere, nisi Dialecticæ peritus sit. Ea enim ars est perspicuè docendi, neque ob aliam causam inuenta est vllam, nisi vt viam & rationem res obscuras explicandi teneremus. Hæc versatur vel circa simplices, vt si de fide dicendum sit: vel circa cōiunctas, vt si disputandum sit, vtrum fides iustificet an opera. Quæ autem fiat instrumenta vtrique parti, Dialectica consulenda est.

Sed quoniam genus hoc concionum præcipuum esse diximus, partes etiam quærendæ sunt, vt quā late pateat, intelligi melius possit

fit. Nam hic maximè utilis erit ecclesiæ, qui hoc genus rectissimè tractare poterit: quod plurimi aut omnino non attingunt, contenti inculcare præcepta de moribus, summam doctrinæ christianæ nusquam tradunt, aut extremis tantum digitis leuiter perstringūt. Porro duę species sunt huius generis, interpretatio & methodus: nam in alijs artibus ratione quæruntur artium initia & causæ, in sacris literis id fieri non debet. Tota enim doctrina Christiana diuinitus tradita est, & mandata literis à Prophetis & apostolis, id scriptum sequendum est.

Quare non magnus labor est concionatori, inuenire quid dicat: prudentia adhibenda est, vt deligat ex tanta copia, quæ maximè videntur profutura. Qua in re primum est, vt rectè intelligat ea, quæ tractanda suscipit. Nemo enim de ea re, quam ipse penitus nō habet cognitam, docere alios perspicuè potest. Notus est Horat. versicul.

Verbaq; prauisam rem non inuita sequentur.
Neque verò studio tantum consequetur, vt intelligat sacras literas, sed opus est, vt doctore spiritu sancto experiatur vim earum in varijs vitæ casibus. Proximum est, vt viam quandam & rationē interpretandi sciat, quæ

De officio Concionatoris

quæ traditur in ijs literis, quibus prima puericia ad eloquentiam instituitur.

Oportet nosse sermonis genus interpretem, est enim sua quædam phrasis sacrarum literarum, quam intelligere hi, qui non sunt rectè à puericia instituti, non queant. Nec satis est linguas utcunq; callere, sed ut rectè iudicare possit, magnum habeat etiam dialecticæ ac Rhetoricæ vsum.

Hæc instrumenta qui ad enarrationem attulerit, cum integrum aliquem librum in manus accipiet, initio constituet, qui sit status scripti. Deprehenso statu, seriem propositionum atque argumentorum obseruet, ubi autor expatiatur in aliquam parecbasin, ubi causam agat.

Hanc imaginem totius corporis animo suo prius includendam putet, ut quomodo consentiant omnia, norit, quàm ad populum efferre cœperit. Idem faciet, si non integrum librum volet enarrare, seu locum aliquem, seu partem, vel Pauli, vel prophetæ cuiuspiâ, vel, ut sit in nostris ecclesijs, euangelicæ historiæ.

Cum adhuc modum se præparauerit interpretes, postea populum simili concilio docebit. Dabit operam ut imaginem scripti, populi

populi oculis subiiciat : qua in re non tanta subtilitate opus est, quanta vel domi, vel in scholis uti solemus. Sed maximè fugienda est nimia subtilitas, quia sæpe tenebras offundit populo, & sine fine logomachias gignit. Propositionem igitur proprijs verbis & significantibus populo recitabit : hanc sæpe repetet, sæpè inculcabit, ut quid agatur, teneant, & sciant quid expectare in toto scripto debeant.

Cætera ad dialecticum, seu Rhetorè pertinent : fortasse propositio statim definitionem, aut diuisionem requiret, id videre, prudentia quædam est. Postquam definitione ac diuisione obscuræ voces explicatæ sunt, argumenta enarrentur : sed hic delectus adhibendus est, ut populo, cum meminisse omnia non potest, una aliqua sententia, vnum aliquod testimonium, seu argumentum illustrius commendetur, quod studeant meminisse in omni vita. Hoc enarrandi genere Lutherus in Galatis vsus est, ac passim alias : veteres nunquam, quod sciam, satis foeliciter tractarunt. Origenes in euangelij delectatur allegorijs, discedens à germana sententia textus, quod est vitiosissimū interpretandi genus : in epistola ad Roman.

H. j.

planè

De officio Concionatoris

planè nullam habuit curam coniungendi membra disputationis.

Sæpe accidit, vt de vna voce proponatur, vt de fide, de pœnitentia, de patientia, de sacerdotio, de coniugio : quod cum fit, sequendæ sunt quæstiones quid sit, quæ causæ, quæ partes, qui effectus, quæ sint cognata, quæ sint pugnancia.

Alicubi narrantur exempla & historiae, vbi interpres obseruabit, ad quos locos cōmunes transferre exemplum cōueniat. Nam in præceptis aliarum artium exempla traduntur, vt præcepta fiant illustriora. Ita in sacris literis traduntur exempla, quæ vel fidem erigant vel timorem incutiant, & de certis officijs nos doceant. Sed videre, qui loci maximè congruant, nemo potest, nisi teneat summam doctrinæ Christianæ, seu Methodum, quæ ex epistola ad Romanos rectissimè cognosci potest.

Quidam in historijs omnes minutissimas particulas excutiunt, id fortasse in scholis, aut in paucis quibusdam locis fieri vtiliter potest. Cæterum non vbique decet, ac vanam quandam ingenij ostentationem habet. Loci præcipui animaduertendi sunt, quos in exemplo videtur voluisse pingere spiritus

spiritus sanctus, nec p̄cūl accersenda sunt aliena à proposito, nec allegoria comminiscenda est sine necessitate.

Quàm ineptè tractatus est à nonnullis locus: Tu es sacerdos in eternum, secundum ordinem Melchisedech. Si quis propriam ac simplicem definitionem sacerdotij quærat, plana res erit. Est enim sacerdos propriè, qui placat iram dei. Sacerdos secundum ordinem Leui est, qui legem docet: Sacerdos secundum ordinem Melchisedech est, qui benedicit nobis, sicut Abraham benedicebat Melchisedec. Hæc autem propriè competunt in Christum, placare iram dei & benedicere nobis, & polliceri dei fauorem & auxilium. Frigebit prorsus interpretatio, si om̄issa sententia, quam ipsa parit litera, vt vocant, adfingas nescio quæ somnia. Habes enim grauissimos locos, quòd sit sacerdotium Christi, remittere peccata. Item, quomodo consequamur remissionem peccatorum, seu iustificationem, vtrum placantè Christo, an placantibus nobis iram dei. Sed hæc nemo fœliciter tractabit, vt antea dixi, nisi probe teneat methodum, seu summam doctrinæ Christianæ, ad quam vtinam Hieronymus in Prophetis sæpius respexisset.

De officio Concionatoris

DE QUATUOR SENSIBVS

Scripturae.

Vna est & simplex scripturae sententia, quam adfert Grammatica enarratio. Haec una cum sit certa, maximè docere, & cōfirmare conscientias potest: si quid præter hanc fingitur, quoniam incertum est, nō potest satis munire cōscientias. Sequamur igitur semper iuxta Grāmaticae seu Rhetoricae præcepta, propriam & nativam sententiam.

Docuerunt trifariam vnamquaque sententiā pervertere, sed huiusmodi metamorphoses nullo modo ferendae sunt. Interdum allegoria vti concessum est, si id verecundè & ratione quadam fiat, & in talibus locis, quos constat ideo traditos esse, vt rectè aliquid significarent, vt si quis propitiatorium & arcam interpretetur. Et tamē allegoriam tractantibus, id quod sæpe iam dixi, summam Christianae doctrinae tenere opus est, alioqui non potest fieri, quin recta via deerrant. Sicut videmus hallucinatos esse, qui per Aharonem significari Romanum pontificem scripserunt, qui, quia rex sacrificans à deo punitur, nescio quid de ordinibus cōminiscuntur, cum exemplum ostensum sit, ne cultum dei sine mandato diuino vllum insti-

instituiamus. Lex habebat certas ceremonias diuinitus traditas, itaq; humano consilio nō licuit regi sacrificare, cum lex prohiberet.

Videndum est, quid sit cōsentaneum scripturæ: nam si pugnet allegoria cum apertis scripturis, explodenda erit. Habent aliquid gratiæ in omni sermone figuræ, tanquam varij gestus, & adferunt lumen in dicendo, sed si in loco vsurpētur. Verū non est mediocris prudentiæ intelligere, vbi deceat allegoria. Quare non velim audire eoncionatores in hoc genere: habeant magnum numerum testimoniorum in vnaquaque causa, certorumq; sine figura apertē comprobent institutum, his vti malint, quā illis allegoriarum delitijs, quæ, vt in speciem blandiuntur nobis, ita diu placere non possunt.

Iam hoc in allegorijs seruetur, vt sicut aperta significatio vna est, ita non plus vna significatione latuisse in litera putetur, vt mactatio agni phasis nihil significat nisi Christi mortem.

Quare nihil opus est sensu, quem vocarūt Anagogicum, & Tropologiam, cū iuxta consuetudinem Græcorum significet omnē figuratum sermonem, isti vocarunt tantū, cum exemplū ad mores acomodatur: quod

De officio Concionatoris

cum fit, non mutatur significatio verborum historiarum, tantum simile exemplum ostenditur, quod imitari nos conueniat. Sicut in humanis literis exempla proponuntur, ut si quis exemplum commemoret mulierculæ, quæ patrem, quem Triumviri Romæ fame necare iusserant, in carcere verberibus suis aluit. Cum adhortamur liberos, ut pietatem parentibus præstent, similitudo mouet animos, verba historiarum in aliam significationem transferre nihil opus est.

Cum recitamus Christum dedisse Didrachmum, & hortamur ut illius exemplo magistratus vereamur, non mutantur historiarum verba, sed propter facti similitudinem accomodantur ad præsentem causam: ut Abraham deseruit patriam, ita nos relinquere potius omnia debemus, quam offendere Deum: exuere amorem rerum præsentium debemus, & sequi voluntatem dei.

In talibus locis nihil opus est mutare historiarum verba, sed à simili talia argumenta ducuntur. Hæc duximus adscribenda esse, quàmquam olim è scholis ac templis omnia illa monachorum de quatuor sensibus explosa sint: tamen quia nonnulli, plus satis hanc prodigiosam varietatem in interpretando
amant,

amant, propter autoritatem veterum, quorum aliqui allegorijs immodicè delectantur, volui lectorem monere, vt ad metamorphoses illas iudicium adhiberet.

De Methodo.

Altera pars Didactici generis est methodos. Voco autem methodum, cum doctrinæ summa iusto ordine contrahitur. Hæc quanquam est posterior superiore illa specie, quia ex scripturarum lectione colligenda est: tamen vsu concionatori propmodum prior est. Sicut enim architectus totius edificiij formam inclusam in animo ponit, ita artium doctores oportet eas artes quas tradunt totas animo complecti, vt initia seriemq; omnium præceptorum ostendere queant. Ac ceteræ artes, quoniam ratione deprehenduntur, facilius percipi possunt. At euangelium, quia multum supra iudicium rationis posita continet, difficulter percipitur: hoc plus laboris suscipere concionatorem oportet, vt res obscurissimas clare explicet. Id ita faciet, si tum demum ad docendum accesserit, cum ipse totam religionis doctrinam animo comprehendit.

Verum nescio quid fiat, vt cum manuum opificium exercere nulli liceat, nisi diu di-

H.iiiij.

dicerit,

De officio Concionatoris

dixerit, ad concionandum admittuntur omnes sine delectu. At Paulus præcipit, ut sit episcopus ad docendum idoneus. Talis autem erit, qui sententiam religionis rectè tenet, & in vita, doctore spiritu sancto, vim eius expertus est.

Adhuc qui viam quandam docendi novit (porro docendi viam nosse nemo potest, nisi à prima pueritia rectè sit institutus, & in illis artibus, diu multumq; versatus, quæ præcepta eloquentiæ continent) is demum ex tota scriptura summam doctrinæ sciet in compendium cōtrahere. Hic dabis operam, ut & populus doctrinam Christianam comprehendat vniuersam. Videtur hoc ecclesia quondam seruasse, ut rudibus, priusquam ad baptismum admitterentur, summa doctrinæ traderetur, qui ob eā causam appellati sunt Catechumeni. Nam *Catechein* non simpliciter docere significat, sed propemodum prælegere, & audire reddentes dictata. Atq; utinam esset mos retentus in ecclesia, exigendi à singulis rationem doctrinæ. Diligentius enim consideramus, & altius introspicimus, quæ recitare cogimur. Deinde ubi creuerunt Canones, & natæ sunt disputationes eorum qui scripserunt commentarios

rios in Longobardum, propter tot canonū
aceruos, & infinitas rixas scriptorum, popu-
lus non potuit doctrinam Christianam in
exiguum compendium contrahere: ita ac-
cidit, vt quod potissimum doceret euangeli-
um non perspicerent.

Idem enim in hoc genere propemodum
fit, quod in alijs artibus: vbi qui non vident
præceptorum quæ regiones, initia, ac fines
etiã si perpetuò discant, nihil adsequuntur.
Et haud scio, an initio Lutheri libelli ideo
cum tanto fauore excepti sunt, quia vide-
bantur ostendere præcipuos doctrinæ

Christianæ locos, & quæstiones

ad pietatem non
inutiles.

FINIS.

De sacris concionibus

formandis compendiaria formula
D. Ioannis
Hepini.

QUEMADMODUM
sine controuersia, solus
dei spiritus proditæ scri-
pturæ est autor, ita & solus
sui verbi est verus ac fidus
interpres, imbuens omniū
fidelium animos sana & recta verbi sui co-
gnitione, vt iuxta prophetæ vaticinium, o-
mnes sint theodidacti. Hęc autem institutio
non fit his seculis, euangelio prodigijs con-
firmato & miraculis, sed diligenti non
modo sacrarum, sed aliarum quoque sci-
entiarum lectione. Has siquidem non teme-
rè dedit dominus, sed vt sint tum adminicu-
la, tum etiam emblemata. Nisi enim sacra
alijs honestentur literis, nihil ita incomper-
tum, nihil ita perplexum, atque sacra sunt.
Quod ad noscendos affectus, ad versuta ra-
tionis atque adeo malitiosa consilia attinet,
neque clarius, neque exactius discitur, quàm
ex prophanis autoribus, quorum scripta
character sunt animalis hominis, represen-
tant

tantq; velut in speculo, rationis suasus & carnis natiuos impetus. Quod autem ad docendi aut discendi modum spectat, id ex Dialecticis & Rhetoricis est petendum. Nemo est tam perspicax ingenio, qui non infelicissime, omni opera lusa, vel discat vel doceat, neglecta Dialectica & Rhetorica. Nemo etenim clarè, exactè, propriè ac ordine docebit, nisi Rhetorica fuerit secutus velut Thesei filium. Hanc autem qui sequitur ducem, præter hoc quòd non modò suam adiuuat memoriam, sed aliorum itidem rem ita exponit planè, ac si in tabulas suis expressam coloribus cerneret.

Tria autem sunt Rhetorica dicendi genera, in quæ cogatur omnis sacra contio, vel còplexi vel simplicis thematis, cuius locos postea indicabimus.

CAPITA EORVM QVAE DO-
centur in ecclesia ex sacris.

Omnia autem quæ docentur, aut sunt mysteria gratiæ aut iræ dei, id est, legis aut euangelij: aut historiæ sunt, aut doctrina morum est, qua suadetur aut dissuadetur. Quo pacto hæc docenda sunt, seorsum ordine docebimus.

De

De formando

De enarratione textus.

Interpretatio textum bibliorū, primū sit curæ verborum genuina significatio, quā assequetur linguis ipsis, (quibus velut fidelibus monumentis sacra seruantur integra) accurate collatis & expensis. Deinde reddat verbum ex verbo, rhetorico ordine diligenter indicato, ne infirmis conscientijs aliquid coactum & extortum videatur. Quod si obscura dicta aut impeditus locus inciderit, dictionis significatum germanum colligendū est ex alijs locis, vbi circumstantiæ textus hanc ipsam dictionem clarius exponunt.

Obscurus locus apertiori exponendus, vt scriptura scripturę sit expositio, ne committatur quid humano ingenio quod posset (sicut in interpretum nugis sepe factum videre licet) comminisci, quod vel à scripturis alienum esset, vel prorsus pugnaret: id tamen ita fiet, ne multitudine locorum obruantur auditores. Pauci adducendi, et illi qui in hoc velut clariores electi. Scripturam scripturę locis exponere non est opus, nisi coegerit aut loci obscuritas aut breuitas. Qui textos producant in publicis concionibus scripturę locos, ostentantes potius insciam quàm eruditionem, nihil ædificant, obruunt tantum

tantum ita auditorum animos, ut finito sermone, quid dictum sit ignorent. Oportet hanc sibi præscribant metam, facturi ad populum verba, ut doceant, consolentur aut exhortentur, hucq; tendant toto suo sermone, urgeant omnia ad hunc scopum argumenta, idq; ordine & prolixius, ut stupidiiores animi etiam imbibant. Nam centones farcire, Stentoria voce opplere delubra usq; ad rauim, hinc inde quasi emendicatis occasionibus, debacchari in monachos, atque alium præstigiatum Dei cultum, salutaribus scripturæ verbis omissis vel neglectis, non est docere euangelium, sed potius sacra prophano ore conspurcare.

Si quis impia textu est demoliturus, oportet hoc non calumnijs, sed scripturæ verbis ita clarè & benignè propositis, ut omnes intelligant inconcussa conscientia, ita esse quemadmodum dicitur, & eum quoque quem audiunt, synceriter erga ecclesiam esse affectum, & ex animo loqui. Suspecta fit omnibus fluctuantibus animis eorum doctrina, etiamsi sit pia, si relicto textu, diuertacula querunt.

Quod si res poscat refutare etronea, exponere imposturas regni papistici, hypocri-

sim

De formandis

sim operum, & id genus, illud fiat peculiari oratione ad hoc instituta, ne dum hoc inter interpretandum facit, suspectam reddat & suam doctrinam. Postremo, vt qui textui fidē est facturus, teneat quo consilio seu occasione scriptus sit, & qui sit eius fixus scopus. In hoc nempe tota vis argumentorum & rei perspicuitas est sita. Hæc intelligenda puta de omni textu, siue legis, siue euangelij, siue historiarum. Idem est filum exponendi omnia in enarratorio genere.

DE EXPONENDIS PUGNANTIBUS LOCIS.

In scripturis loci sunt plerique multi, qui secum in speciem pugnare videntur. Hos expedit, vt congruant sibi per circumstantias textus, & consilium scriptoris. Sicut vnus est Dei spiritus, ita est vna & eadem spiritus sententia, pugnantia loquitur nunquam. Sæpe etiam pugnare videntur loci, propter vocabula ab interpretibus aut perperam, aut superstitiose reddita: hos natiuis expones linguis, quibus locutus est dominus.

De historiarum usu.

Multi putant, cū historię sacrę accommodantur ad nostra tempora, detorqueri car-

carnali quodam aut philautias, aut odij affectu : ob id paucis de historiarum usu dicemus.

Quia impietas humani cordis non credit facile neque legi neque euangelio, non tam verbo intendens, quàm externis rebus: ideo Deus in scripturis sacris duplicia exempla reliquit memoriæ prodita, gratiæ scilicet & iræ. In quibus velut ob oculos ponit legis & euangelij virtutem, incomprehensibilem suam bonitatem & facilitatem, & intolerabilem suam seueritatem iusti iudicij.

Sunt itaque historiæ perpetua voluntatis diuinæ tum erga pios, tum impios argumenta : qualis tum erat Deus erga impios, talis est & hodie. Ita historiæ ad posteros pertinent, non quòd historiæ respiciant ad hominis ipsius personam, sed ad ipsius aut pietatem aut impietatem.

Accommodaturus historias, rectè oportet inter se conferat istius seculi mores cū huius seculi moribus. Omnia quæ nouum aut vetus testamentum habet, ad nos posteros pertinent quoq;. Omnia siquidem scripta sunt ad nostram doctrinam & consolationem.

Adhæc historiæ sunt prophetiæ loco, cū
sint

De formandis

sint hypotyposes & zographiæ piorum & impiorum: sunt quoque prophetarum veteris testamenti sigilla. Qui ad hunc modum accommodauerit historias, docebit feliciter.

De dicendi generibus.

Omnis erudita concio siue ad doctrinam fidei, siue ad formandos mores pertineat, siue historica sit, potest cogi in suum rhetoricum genus.

Genera autem quibus formetur quæcunq; sacra concio, sunt tria, Didacticum, Demonstratiuum & Deliberatiuum.

Docturus itaque aliquid, exactè orationem iuxta Didactici generis organa instituat.

Historicè traditurus aut commendaturus aliquid, sequatur genus demonstratiuum.

Formaturus mores suadendo aut dissuadendo, locis generis deliberatiui vtatur: quo autem pacto fieri oporteat, docebit quoq; genus suo loco.

De Didactico genere.

Concionaturus præuideat cuius generis oratio sit futura, deinde ad eam eius generis artificium exigat. Si docturus est, sequatur filum generis didactici. Primum tamen
de

de quo dicturus sit, colliget certum thema, ut certe habeat quod dicat, ne rudes animos variè rerum mole obruat, & confarcinata oratione operam ludat & frustra laboret.

Huius generis duplicia sunt themata, simplicia & composita. Cuiusq; Didactici generis thematis oratio, ne auditores magnitudine rei & verborum multitudine oneretur, tribus locis velut suis septis claudenda est.

Exordio,

Narratione,

Peroratione.

Quia scilicet summariè præcipua narrata reponuntur.

De exordio.

Committo cuiusq; industriae exordia, maximè omnium petenda ab observatis circumstantijs, à temporis, à loci oportunitate, à moribus auditorum, ab affectu incidentium causarum. Quisque hic intendat proprias ingenij vires. Exordia namque certis regulis præscribi nequeunt.

Prima in exordijs debet esse cura concionatori, ut doctrinae suae fidem faciat. Id comode fiet, si pie, si pro gloria dei & omnium salute, nullo carnali affectu, vel quorundam

Ij.

dam

De formando

dam odij vel amoris, se loqui testetur in conspectu dei.

Exordio adnectet insinuationem, qua, si quid acerbius aut lenius dicendum foret, extulset. Et hoc multis modis confert ad faciendam doctrinæ fidem.

De narratione.

Narratio nihil aliud est, nisi rei expositio, qua thema propositum, siue simplex, siue complexum, iuxta certa organa clarè & ordine explicatur.

Organa generis Didactici.

Iuxta præscriptos hosce locos sunt omnia themata ordine exigenda. Et illi satis admo-
nebunt, quid & quomodo dicendum sit, mi-
mirum propter inuentionem excogitati à
præcis rhetoribus.

Vnde, finitio, causa, partes, officia, com-
paratio partium, similitra, affinia, contraria.

**FIDES SIT THEMA, EXEM-
pli gratia.**

Vnde? Ex auditu verbi dei, Roman. 10.
Finitio, est animi fiducia, qua assentimur
verbo dei.

Causa, quod ex sola fide voluit imputare
iustitiam.

Partes,

Partes, est historica & iustificans fides.

Officia, quod inserit nos Christo.

Comparatio partium. Historicam & iustificantem compara. Similia & affinia, quod per Christum dat nobis gratiā & dei donū.

Contraria, incredulitas.

Aliud exemplum de matrimonio.

Vnde? A Deo, quia ipse constituit in paradiso.

Quid? Mutuus consensus, quo alter alteri se dedat, omnia, siue bona, siue mala toleraturus.

Causa, Ne periret posteritas.

Partes hīc non habent locum, quia vnicum est matrimonium.

Officia, Procreare prolem, piē educare.

Comparatio partium, Idem ardor libidinis, tam clericis, quam laicis, ergo ducenda est vxor.

Similia & affinia, Fœdera in rebus humanis seruantur, ergo Dominus voluit matrimonium inuiolabile.

Contraria, Scortatio.

Hi autem loci non humano confingendi sunt ingenio, sed petendi ex apertis scripturæ locis. Hoc enim differt oratio de rebus sa

De formandis

cris & prophanis. Prophana formari potest sagaci industria. Sacra autem sacris scripturis fingenda est, etiam contra humani ingenij acumen ob id convenit egregie versatum esse in sacris, qui rhetorico ordine declaraturus sit. Et ad hæc in parato habeat communes locos, unde velut à penuario petat de quocunque themate dicendi materiam.

Complexum theme, quod semper probatur aut improbatur, versatur iisdem in locis in quibus simplex, partibus thematicis diligenter iuxta præscripta organa inter se collatis. Et hac ratione omnia euincuntur ita planè vera aut falsa esse quæ dicuntur, ut vel contra nemo mutare possit. Sed hoc genus, sicut & alia genera, diligenter meditationem poscit. Locis siquidem singulis præscripturas, exemplis illustrandi alijsq; elocutionum figuris augendi sunt, ut omnia auditoribus hoc modo fiant quam planissima.

De peroratione.

Perorationi accommodamus enarrationem, ad institutum repetitis præcipuis argumentis, idq; suis accommodis affectibus petitis ab honesto, inhonesto, vili, inutili, facili, difficili, & necessario. Hoc modo inferenda

renda erit doctrina, vt penitus agat in animis vel corde radices.

Tropos, schemata exaggerandæ rei, & amplificandæ orationis, commendando priuatæ diligentie cuiusq;

Genus Demonstratiuum.

Quoties concio incidit laudandi aut vituperandi aliquid, vsus est huius generis. Quæ autem laudantur aut vituperantur sunt aut personæ, aut res, aut factum.

Qui igitur in hoc genere dicturus est, oportet certum thema suæ orationis statuatur, & proponat in animo fixum scopum, in quæ dirigat totum sermonem iuxta historię vsum supra dictum, vt accommodet aut ad seueritatem aut bonitatem dei, vt sit hyporyposis piorum aut impiorum.

Huius aut generis sunt duplicia themata, Complexa & Simplicia. Personæ & Res, sunt simplicium thematum: Facta sunt compositi thematis.

Loci exempli vice.	{	Persona, viua creatura, vt
		Petrus, Paulus.
		Factum, vt abrogare missas, destruere statuas.
		Res, vt erigere scholas, domos pauperum.

De formandis

Loci personarum.

Oratio de personarum laudibus vel vituperio, versatur in tribus locis, Exordio, Narratione & Peroratione.

Ipsa namque narratio nihil aliud est, nisi historica facti & totius vite recensio, idque iuxta sequentia dicendi organa. Natalis, educatio, pueritia, adolescentia, iuuentus, senectus, mors, & quae mortem sunt consecuta.

Sit nobis exempli vice Christus.

Natales Christi, parentes fuerunt ignobiles, ignoti, infimae sortis.

Educatio.

Maria educauit Christum, ut matres ceterarum filios suos.

Pueritia.

Ignobilis delituit domi Christus, obsequabatur patri & matri, tandem contulit cum doctoribus.

Adolescentia.

Conuersatus est ut simplex homo, quod consolemur, ne desperemus.

Iuuentus.

Huc vocandi sunt loci miraculorum Christi, quomodo sanauit claudos, restituitque caecis visum,

Senecta.

Non habet hic locum, quia immatura morte sublatus est, & hoc non fuit signum irati dei.

Mors.

Huc adducendi sunt omnes loci euangelistarum de morte Christi.

Peroratio.

Christus ignobilis est in mundo: quare tu desperas quantumvis infimæ sortis? ipse pro te mortuus est, crede firmiter tua causa esse factum.

In singulis ijs organis, dei bonitas & severitas est consideranda diligenter, idq; ex internis & externis commodis & incommodis.

Hæc docendi ratio mirè facit ad confirmandos fluctuantes animos & ad alendam fidem. Nulla enim res tam præsentem adfert consolationem afflictæ conscientiæ, & tam firmum roboramentum nutanti fidei, quàm res similimæ ex sacris historijs.

De laude vel vituperio

facti.

Hæc generis demonstratiui pars semper habet compositum thema, & illud petetur

De formandis

ex enarratione facti. Eius multus est hodie in ecclesia usus, cum abrogentur & nouentur multa, quorum retinenda ratio, cum in ecclesia nobis commissa, tum omnibus alijs idq; scripto. Ideo nō solum formandis concionibus hæc seruiunt, sed stylo quoque.

LAVDANDI VEL VITVPERANDI facti organa.

Exordium, Narratio, Propositio, Confirmatio, Peroratio.

Narratio est historica facti commemoriatio: ex hoc petitur propositio seu thema, de quo futurus sit sermo.

Propositio ex narratione collecta, velut certum concionis thema, confirmationum locis vel probatur aut improbatur,

Loci confirmationis sunt, Honestum, inhonestum, Utile, inutile, Facile, difficile, Necessarium, non necessarium.

Honestum, inhonestum, petitur à natura rei ex communibus virtutum & vitiorum locis. A iure, ab institutoribus, à vetustate. Ceterorum locorum argumenta sumuntur à circumstantijs.

De laude vel vituperio rei.

Hæc tertia generis Demonstratiui pars, semper

semper est simplicium thematum. Eius toties est usus, quoties aliquid, quod rei vocabulo conuenit, quod concionator ecclesiae commendatum velit, aut contra.

In hoc simplici themate tantum, ut certam summam comprehendat oportet eorum quae aut commendaturus, aut vituperaturus coram ecclesia.

LAVDANDAE VEL VITUPERANDAE REI ORGANA.

Exordium, propositio, confirmatio, peroratio.

Hæc generis Demonstratiui sedes non habet narrationem sed summam, qua summam proponitur quod suis commendaturus aut damnaturus sit, & hanc summam rhetores propositionem vocant. In hac propositione sunt paucis colligenda omnia, quae dictu videbuntur necessaria, quia confirmationis loci non extendunt se ultra propositionis verba. Quod igitur absolutior est propositio, hoc plenior & clarior fit oratio per confirmationis locos. Confirmationis loci paulò ante patent.

Genus deliberativum.

Horrtatoriz aut dehortatoriz, & obiurgatoriz

De formandis

torię cōclones ad hoc pertinēt genus, eiusq;
themata semper sunt composita. In hoc dif-
fert à tertia specie generis demonstratiui,
quę rei vocabulo censetur, quod illud in do-
cendo, hoc magis in suadendo & dissuaden-
do consistat.

Themata huius generis sunt dubia, sicut
nihil certi eorum neque approbatur, neque
damnatur, de quibus consilia conferuntur.
Themata ferme ex his nascuntur locis, an
sit, quale sit, & alijs circumstantijs, vbi, quan-
do, apud quos, quorum consilio. Ex hoc du-
bio themate qui docturus, statuatur certam
propositionē, quid adhortaturus est aut de-
hortaturus, & ad hanc omnia confirmati-
onis argumenta referantur,

Concionis deliberatini generis organa.

Exordium, narratio, propositio, confir-
matio, peroratio. Narrationes in hoc ge-
nere sunt rarę, quod si tamen inciderint,
sunt perquam breues.

Loci confirmationis:

Honestum, inhonestum. &c.

Conclusio.

Hęc formandarum sacrarum concionum
indi-

Indigentia prescribere duximus opere-
precium. Quisque conetur diligenter suos
sermones ad hec instituere quemadmodum
multis et in singulis generibus me premon-
stratore didicit.

Genus iudiciale.

Genere iudicali utimur in litibus & con-
trouersijs. Non est huius in sacris concioni-
bus creber usus. Commodè tamen eo uti-
mur in concionibus de lege & euangelio,
vbi per legem damnamus hominem, euan-
gelio autem restituimus in gratiam. Item in
controuersijs & disputationibus, de libero
arbitrio, de Purgatorio, de Sacramento eu-
charistiæ, de Anabaptismate. Exempla
sunt, vbi Christus contendit cum
Scribis & Phariseis pas-
sim apud Euan-
gelistas.

FINIS.

Breuis discendæ theo-

logiæ ratio, autore Philip-
po Melanch-
thone.

LLVD INITIO
prestandum est, vt textû
bibliorum familiarem
habeas. Qua in re meû
consilium est, vt manè
postquam surrexisti, &
vesperi cum cubitum

ire voles, leges tanquam orandi causa, vnum
atque alterum caput. Ita tota biblia ordine
legenda, & si quis occurrit obscurus locus,
quærendus est interpres.

Et simul obiter sunt excerpendæ præci-
pue sententiæ, quæ sunt in locos commu-
nes dirigendæ, qui contineant summam do-
ctrinæ Christianæ. Nomenclaturam talium
locorum alicubi edidi, & sumi possunt ex
meis locis.

Præterea danda opera est, vt informes ti-
bi methodum aliquam, in qua sit summa
doctrinæ Christianæ. Et ad hanc accom-
modanda est Epistola Pauli ad Romanos.

Hæc

Hæc enim propemodum est methodus totius scripturæ; quia disputat de iustificatione, de vi legis, de discrimine legis & evangelij, qui sunt præcipui loci doctrinæ Christianæ. Quanquam & Christus tradit methodum his verbis, cum iubet prædicare poenitentiam & remissionem peccatorum. Hæc enim poenitentiam seu timorem, seu contritionem & fidem complectitur, quæ credit remitti peccata.

Sumas igitur tibi certam aliquam horam, aut si libet, duas, ad legendam epistolam ad Rom. Hæc diligenter expendenda sunt omnes sententiæ, & consideranda quid in utramq; partem dici possit. Ex querenda certa Pauli sententia, observanda series argumentorum & propositionum. Hæc lecta, postea accipienda est in manus epistola ad Galat. cum commentario, qui & ipse veluti methodus est. Post hanc & Colossenses legendi cum commentario meo, in quo etiam volui complecti præcipuos locos. Iuberem & meos communes locos legere, sed multi sunt in illis adhuc rudiora, quæ decrevi mutare. Facile tamen intelligi potest, quid mihi ibi displiceat ex meis Colossensibus vbi locos aliquot mitigavi. His diligenter lectis, habebis

habebis quasi summā doctrinæ christianæ.
Facile igitur intelligi iam ceteræ epistolæ
Pauli poterunt, quia subinde idem docet.

Deinde legendum euangelium Matthei
aut Lucæ. Atque hic videndum quomodo
accommodanda sint omnia, & in locos illos
communes includenda, vbi Christus loqua-
tur de pœnitentiâ seu timore, vbi de fide, v-
bi de oratione, vbi de charitate, vbi de rebus
externis seu ciuilibus, de magistratibus: vbi
de traditionibus humanis, vbi de sacramen-
tis, vbi discernat legem ab euangelio, euan-
gelium à politica prudentia, vbi de cruce lo-
quatur, vbi commendet ministerium verbi,
vbi ecclesiam describat.

Postea legendum euangelium Ioan. quod
magna ex parte continet conciones Christi
de fide & iustificatione.

Instruendus est & libellus articulorum
fidei, de Trinitate, de Creatione, de duabus
Christi naturis, de peccato originali, de li-
bero arbitrio, de iustitia, de ecclesia, de cla-
uibus. Hic libellus penè similis erit locis
cōmunibus. Sed tantū breuiter debet tenere
sententias, quæ probent articulos seu do-
gmata, sicut ego institui Enchiridion, cu-
ius exemplum ab ijs qui audiuerunt, petere
potes.

potes.

Postquam sic preparatus es in nouo testamento, cognoscendum est & vetus. Et accipiendus in manus vnus aliquis liber, qui diligenter legatur.

Vellem initio legi Genesim cum enarratione, postea Deuteronomion cum enarratione, deinde Psalterium. Et in ijs diligenter videndum est, quomodo & hec quadrent ad locos illos communes, qui summam doctrinae christianae continent. Nam in ijs libris, eadem est de fide, de timore, de cruce doctrina quae est in euangelio. Nec tantum excerpenda sententiae de moribus, sed maius quiddam requirendum est, videlicet doctrina de priori tabula, de timore dei, de fide, seu fiducia, & iustitia erga deum. Querenda promissiones & comminationes.

Hae tum demum intelligi poterunt, cum aliquis in vita vsus accedit, tum tentatio exercebit animum, & orare coget. Neque vnquam tamen desunt orandi occasiones.

Ac diligenter in Psalterio discernendi sunt Psalmi. Alij continent prophetias, alij sunt deprecationes tantum, alij continent precepta, alij continent promissiones. Hae genera facile animaduertet, vel mediocriter

eriter peritus literarum communium, & sci-
et quomodo reponendi sint in locos com-
munes, de quibus supra dixi. Post Psalteriū
legendi sunt prophetae cum enarrationibus,
vt Ionas, Zacharias. &c. Hic videbis quomo-
do autor illarum totam rem ad communes
illos locos transferat, de quibus supra dixi.

Proderit etiam conferre alios interpretes,
vt videas quam inepti sint illi, qui non norūt
rem ad illos locos de fide. &c. reuocare. De-
inde lecturus reliquos Prophetas non diffi-
culty intelliget eos. Sciet enim eos partim
arguere peccata, seu legem docere, partim
vaticinari de Christo seu Euangelium tra-
dere & consolari conscientias.

Refert tamen omnia aut ad doctrinam de
poenitentia, aut de fide seu fiducia erga deū,
aut de cruce, aut de alijs locis cognatis. Non
nihil tamen adiuuabitur in ijs etiam à diuo
Hieronymo, nonnihil à Lyrano, qui satis di-
ligens est in historia. Et qui sciet omnia ad
locos communes referre, huic nihil opus est
querere multos sensus. Hoc potius agat, vt
certam quandam sententiam cōstituat, quae
certo conscientiam docere possit de volun-
tate dei. Est enim ad vsum & ad tentationes
comparanda cognitio. Quare non est con-
tami-

taminanda illis ridiculis allegorijs, qualib. delectatur Origenes.

In legendis historijs sacris in primis obseruandum est discrimen legis & euangelij, & tenenda noticia libertatis Christianæ, ne somniemus oportere nos omnia illorum opera imitari. Ac diligenter discernenda fides est ab operibus. Fides Dauid, Ezechia, et similium imitanda est. Opera non possunt esse similia, sed sua sunt pro cuiusque uocatione. Semper igitur animo intuenti sunt principales loci pœnitentia & fides, seu timor & fides, quos nobis cōmendat Christus, cum iubet prædicare pœnitentiam & remissionem peccatorum. Sunt & eligenda exempla politica, quæ docent qualia magistratuum debeant esse officia Non est negligenda temporum supputatio, & cetera quæ Grammatici aut Rhetores iubent obseruare. Interim cum sic versaris in Bibliis interdum legendum est aliquid Augustini: nam is longè præstat alijs veteribus, præsertim in iis quæ scripsit contra Pelagianos, de Spiritu & Litera. Item contra Iulianum. Inspiciendus aliquando Hieronymus, & alij, ac obseruandum quid iis desit, aut in qua parte valeant. Multa enim continent, quæ

K.j.

prudens

prudens lector non aspernabitur tametsi leuiter attigerint doctrinam de iustitia fidei.

Legendi & veteres Canones, vt sciamus quid decreuerit & constituerit Ecclesia. Eligendi sunt, qui cum euangelio consentiant. Multi sunt politici de ordinationibus ecclesiasticorum rituum, qui quibus de causis facti sint, exponendum est, vt ita accipiantur quemadmodum ceteræ humanæ leges, ne ve tribuatur illis ritibus, quod mereantur iustitiam coram deo.

Denique in tota doctrina ecclesiastica diligenter obseruandum est, quæ pars ad spirituales vitam propriè pertineat, quæ pars doceat de ciuili conseruatione, & de politicis rebus. Sciendum quid ad euangelii doctorem pertineat, et doctrina euangelii procul seiungenda est à politica. Neque tamen improbandæ sunt res politicæ, sed vt aliæ bonæ creaturæ honore adficiendæ. Et quia sæpe accidit, vt defendenda sint dogmata Christiana, præpare te ad id quoque.

Aliquid operæ collocandum est in humanis literis, & exercendus stylus, vt cum opus erit, perspicuè explicare possimus controuersias religionis. Et prodest aliquando sumere aliquam controuersiam, eamq; acuen-

di & exercendi iudicij gratia præstare.
Ac suppeditant nobis multa argumenta hæc
tempora. Potes Anabaptistas refellere, qui
contendunt à facultatibus discendum esse,
easq; in commune conferri oportere. Item
non esse iuramentum præstandum magistra-
tibus. Item iustitiam non contingere ex fide
sed ex nostris afflictionibus.

Est etiam & ad perfectè intelligendas
scripturas & refutandos hæreticos, cogniti-
one linguarum opus. Multæ enim contro-
uersiæ dijudicari possunt, rectè cognita na-
tura sermonis & figurarum.

Neque tamen de natura sermonis, & de
figuris iudicare poterit quisquam, nisi lege-
rit eloquentium hominum scripta, Cicero-
nis, Liuij, Vergilii, Terentii, Ouidii, Quin-
tiliani. Addendi sunt & Græci, Homerus,
Herodotus, Demosthenes, Lucianus.

Adhæc accedat stylus seu exercitium scri-
bendi, quæ res vel in primis acuit iudici-
um. Si quid ex philosophia aut iure volet
Theologus sumere, viderit ne ineptè com-
misceat doctrinam spiritualem cum poli-
tica. &c.

Ceterum Dialectica perinde opus est, vt
Grammatica & Rhetorica. Nam cum iis ita

DISPUTATION
consecrata est, ut diuelli ab eis non possit. Ego
tamen optarim Theologos non negligere
philosophiam, quia nonnulli vituperant a-
lias artes, cum non norint, qui si nossent,
pluris facerent. Sed hinc magnopere opus est
cauere, ne inepte confundatur doctrina
christiana & philosophia.

Quare scire oportet eorum regiones &
intervalla. Idem de Inrisconsultorum dispu-
tationibus iudico, quas aliquando
inspicere condu-
cet.

FINIS.

